

ROSA LUXEMBURG

PISMA
IZ ZATVORA

NASLOV ORIGINALA
ROSA LUXEMBURG
BRIEFE AUS DEM GEFÄNGNIS
Verlag der Jugendinternationale
Berlin – Schöneberg
1922

PREVELA
VERA GEORGIJEVIĆ

ZORA, Zagreb 1951

PISMA IZ ZATVORA

IZ LEIPZIGA

(Dopisnica ¹)

Leipzig, 7. 7. 16.

Draga moja mala Sonja !

Danas je vlažna žega, – kao obično u Leipzigu – teška, loše podnosim ovdašnje podneblje. Prije podne sam čitava dva sata sjedila u parku pokraj jezera i čitala „*Bogatog čoveka*“ ². Stvar je sjajna. Jedna stara bakica sjela je uza me, pogledala naslovnu stranu i osmjehnula se. „To mora da je lijepa knjiga. I ja volim čitati knjige“. Prije nego što sam počela čitati, pregledala sam, naravno, drveće i žbunje parka i sa zadovoljstvom sam ustanovila, sve sami stari znanci. Dodir s ljudima naprotiv me, sve manje raduje, mislim, da ću se doskora povući u pustinju kao i sv. Antun, ali ovaj puta, sans tentation ³. Ostanite vedri i mirni.

Srdačno vas pozdravlja

Rosa

Mnogo pozdrava djeci.

¹ Ova je dopisnica jedina iz slobode. – Dne 10. 7. 1916. bila je Rosa Luxemburg uhapšena.

² *Bogati čovjek* od Galsworthyja.

³ Bez iskušenja.

IZ BERLINA

(Dopisnica)

*Berlin, dne 5. 8. 1916.
(Zatvor u ulici Barnim)*

Draga moja mala Sonja !

Danas, 5. kolovoza, upravo sam primila oba Vaša pisma zajedno; pismo od 11. srpnja (!!) i ono od 23. srpnja. Pošta, kako vidite, putuje k meni dulje no u New York. U međuvremenu sam

primila i knjige, koje ste mi poslali, najsrdačnije Vam hvala na svemu. Vrlo mi je žao, što sam Vas morala ostaviti u Vašem položaju, a kako bih rado s Vama opet malo lutala poljima ili s kuhinjskog balkona gledala zalaz sunca... Primila sam od Helme opširnu kartu s opisom putovanja. Mnogo, mnogo vam hvala i za Hoelderlina. Samo ne biste trebali da razbacujete toliko novaca na mene, to me jako muči. Srdačna vam hvala i na svim dobrim stvarima i na poljskom cvijeću. Pišite mi skoro, pa ću možda još u ovom mjesecu dobiti. Čvrsto vam i toplo stišćem ruku. Ostanite hrabri i ne dajte se slomiti. – U mislima sam s vama. Pozdravite mnogo Karla i djecu.

Vaša *Rosa*

Pierre Loti je sjajan, druge knjige još nisam čitala.

IZ WRONKEA

(Dopisnica 4)

Wronke, 24. 8. 1916.

Draga Sonjička, zašto sada ne mogu biti uz Vas!

Silno me je pogodilo. Ali molim Vas ne klonite duhom, mnogo će biti drugačije nego što je sada. – O t p u t j t e o d m a h. Nekamo na selo, u zelenilo, gde je lijepo, i gdje ćete imati dobru njegu. Nema ni smisla ni svrhe, da i dalje ostajete ovdje i da sve više propadate. Do posljednje instancije mogu opet da prođu tjedni. Molim Vas, otputujte što pre uzmognete... I za Karla će to biti olakšanje, kad sazna, da ste na oporavku. Tisuću puta hvala na Vašim milim riječima od 10. i na lijepim darovima. Idućeg ćemo proljeća sigurno zajedno šetati po poljima i Botaničkom vrtu, ja se već sada tome veselim. Ali sada otputujte negde, Sonjička!. Ne biste li mogli na Bodensko jezero, da malo osjetite jug!?! Svakako bih htjela da Vas vidim prije Vašeg polaska. Podnesite molbu upravi. Pišite mi opet uskoro nekoliko redaka. Ostanite mirni i vedri uprkos svemu !

Grlim Vas.

R.

Tisuću srdačnih pozdrava Karlu.

Obje karte od Helmi i Bobbija primila sam i mogo sam im se radovala.

⁴ Ova je dopisnica pisana na dan, kada je druga instancija osudila Karla Liebknechta na 4 godine robije.

Wronke, 21. 11. 16.

Ljubljena moja mala Sonjička,

saznala sam od Matilde, da vam je poginuo brat, i sva sam potresena od ovog udarca, koji Vas je zadesio. Koliko toga morate u posljednje vreme podnijeti! A ja, ne mogu biti uz Vas, da Vam dadnem malo topline i da Vas razvedrim... U brizi sam također i za Vašu majku, kako će ona podnijeti ovu novu bol. Teška su ovo vremena, i svi mi moramo pisati dugačku listu gubitaka u životu. Sada može zaista svaki mjesec vrijediti kao godina kako je bilo kod Sevastopolja. Nadam se, da ću Vas doskora moći vidjeti, od sveg srca čeznem za tim. Na koji ste način primili vjest o bratu, od majke ili izravno? I što čujete o drugom bratu? Tako sam htela da vam po Matildi nešto pošaljem, no ovdje na žalost nemam ništa, nego mali šareni rupčić, nemojte ga prezreti. On treba samo da Vam kaže, da Vas mnogo volim. Pišite mi uskoro nekoliko riječi, da vidim, kako ste. Tisuću puta pozdravite Karla. Od srca Vas grlim.

Vaša Rosa

Mnogo pozdrava djeci!

Wronke, 15. 1. 17.

... Ah, danas sam proživela gorak čas. Zvižduk lokomotive u 3,19 sati objavio mi je, da je Matilda otputovala, i ja sam, upravo kao životinja u kavezu trčala uzduž svog zida svoju uobičajenu „šetnju“, amo i tamo, i srce mi se grčilo od bola, što i ja ne mogu odavde, o, samo daleko odavde! Ali to nije ništa, obuzdala sam svoje srce, i ono je moralo ušutjeti, ono je već naviklo da me sluša kao dobro dresiran pas. No, ne govorimo o meni.

Sjećate li se još, Sonjička, što smo namjeravale, kad završi rat. Htjele smo zajednički otputovati na jug. I mi ćemo to učiniti. Znam, da sanjate o tome, kako ćete sa mnom u Italiju, koja je za Vas nešto najviše. Ja, naprotiv, nameravam da Vas odvučem na Korziku. To je još više nego Italija. Tamo čovjek zaboravlja Evropu, barem modernu Evropu. Zamislite široki herojski krajolik, s izrazitim obrisima bregova i dolina, u visinama same puste pećine plemenito-sive boje, dolje bujne masline, lovor-višnje i prastaro kestenje. Iznad svega toga tišina prasnijeta, ni čovječjega glasa, ni ptičjeg klika, samo rječica žubori negdje između kamenja ili u visinama čarlija među pećinama vjetar -- -- -- onaj isti, koji je nadimao Odisejeva jedra. A ljudi, koje susrećete, potpuno su u skladu s krajolikom. Iznenada se na pr. iza jednog zavoja gorske strane pojavi – karavana. Korzikanci idu uvijek jedan za drugim u karavani, ne u gomili kao naši seljaci.

– Naprijed obično trči pas, za njim ide koza ili možda malo magare, natovareno vrećama punim kestenja, njih slijedi velika mazga, na kojoj sjedi žena s nogama opuštenim uz jednu stranu životinje, držeći u naručaju dijete. Žena sjedi nepomično, visoko uspravljena, vitka kao čempres, a pokraj nje korača bradat muškarac, mirnog i odlučnog držanja. Oboje šute. Zakleli biste se, da je to sveta obitelj. I takve prizore susrećete na Korzici svuda. Mene su takvi prizori svaki put toliko potresli, da sam i nehotice htjela kleknuti, što uvijek činim pred savršenom ljepotom. Tamo još živi i biblija i antika. Mi moramo onamo, i to onako, kao što sam ja radila: prepješačiti otok s jednog kraja na drugi, svaku noć počivati na drugom mjestu, a svaki izlazak sunca pozdraviti već u hodu. Privlači li Vas to? Bila bih sretna, kad bih vam mogla prikazati taj svijet...

Čitajte mnogo, vi morate mnogo i duhovno napredovati, a Vi to možete. Vi ste još svježiji i gipki. Sada moram završiti ovo pismo. Budite vedri i mirni u ova vremena.

Vaša *Rosa*

Wronke, 18. 2. 17.

... Već dugo me nije ništa potreslo, kao kratka Marina obavijest o Vašem posjetu kod Karla, kako ste ga našli iza rešetaka i kako je to na Vas delovalo. Zašto ste mi to prešutjeli? – Ja imam pravo da sudjelujem u svemu, što Vam prouzrokuje boli, i ne dam da mi se to pravo uskraćuje. Taj me je događaj uostalom živo podsjetio na moj prvi susret s mojom braćom prije 10 godina u varšavskoj tvrđavi. Tamo čovjeka predvedu u jednom pravom dvostrukom kavezu od žičanog pletiva. t.j. jedan manji kavez stoji slobodno u drugom većem kavezu, i čovjek mora tako razgovarati kroz svjetlucavu mrežu jednog i drugog kaveza. Kako se to zbililo upravo poslije moga 6-dnevnog štrajka glađu, bila sam tako slaba, da me je konjički kapetan (naš zapovednik tvrđave) morao gotovo nositi u razgovornicu, a ja sam se obim rukama čvrsto držala za žicu; to je dakako pojačavalo podsjećanje na divlju zvijer u zoološkom vrtu. Kavez je stajao u prilično tamnom kutu sobe, a moj brat je prislonio svoje lice gotovo sasvim na mrežu, te je cijelo vrijeme pitao: „Gdje si?“, i bisao sa naočala suze, koje su mu smetale kod gledanja. Kako bih rado i radosno ja sada sjedila u kavezu u Luckom umjesto Karla!

Zahvalite srdačno u moje ime Pfemfertu za Glasworthyja. Jučer sam ga dočitala i vrlo se veselim. Taj mi se roman dakako mnogo manje sviđao nego „Bogati čovjek“, a ni za što drugo, već zato, jer tamo više prevladava socijalna tendencija. Ja kod romana ne gledam na tendenciju, već na njegovu umjetničku vrijednost. Stoga me smeta kod „Svjetske braće“ suviše velika duhovitost Galsworthyja. Vi ćete se tome čuditi. Ali to je isti tip kao Bernhard Shaw i Oskar Wilde, tip, koji je sada veoma raširen među engleskom inteligencijom, tip veoma pametnog i profinjenog, no blaziranog čovjeka koji sve u životu promatra sa podsmješljivom skepsom. Često se moram glasno nasmiјati finim ironičnim opaskama, što ih Galsworthy čini na najozbiljniji način o svom vlastitom glavnom junaku.

Ali kao što se zaista dobro odgojeni i otmjeni ljudi nikada ili rijetko kada izruguju svojoj okolini, iako zapažaju sve, što je na njoj smiješno, tako isto ni pravi umjetnik nikada ne ironizira svoje vlastite likove. Da se dobro razumijemo. Sonjička, to ne isključuje satiru velikog stila. Tako je na pr. „Emanuel Quint“ od Gerhardta Hauptmanna najkrvavija satira pisana u posljednjih sto godina o modernom društvu. Ali se sam Hauptmann pri tome ne kesi, on na kraju ostaje drščućih usana i široko otvorenih očiju, u kojima svjetlucaju suze. Galsworthy, naprotiv, svojim duhovito ubačenim primjedbama djeluje na mene tako, kao susjed kod stola, koji mi prigodom večere kod ulaska svakoga novog gosta u salon šapne u uho neku zlobnu primjebdu o njemu ...

... Danas je opet nedjelja, najubitačniji dan za zatvorenike i osamljenike. Ja sam žalosna, ali od srca želim, da takvi ne budete ni Vi ni Karl. Pišite mi doskora, kada i kamo ćete konačno na oporavak.

Grlim Vas najsrdačnije i pozdravljam djecu.

Vaša Rosa.

Ne bi li mi Pfemfert mogao još štogod dobro poslati? Možda nešto od Th. Manna? Nisam još ništa čitala od njega. Još bih Vas nešto molila: sunce me na otvorenom počinje smetati, pošaljite mi, ako je moguće, u kuverti metar tankog crnog vela, protkanog crnim točkicama! Mnogo hvala unaprijed.

Wronke, 19. 04. 17.

Jučer sam se od srca veselila pozdravu na Vašoj karti, iako je zvučao tako žalosno. Kako bih voljela sada biti uz Vas, da Vas uzmognem nasmijati, kao onda nakon Karlovih uhapšenja, kada smo obje, sjećate li se još? – u kavani Fürstenhof pobudile pozornost našim obijesnim salvama smijeha. Kako li je to tada bilo lijepo, uprkos svemu. Naš svakidanski lov za autom rano ujutro na Postdamskom trgu, zatim vožnja kroz rascvjetani zoološki vrt do zatvor u tihu Lehrterovu ulicu s njezinim visokim brijestovima, na povratku obligatno silaženje u Fürstenhofu, zatim Vaš obligatni posjet kod mene u Südendeu, gdje je sve već bilo u svibanjskom cvatu, ugodni sati u mojoj kuhinji, gde ste Vi i Mimi uz stol, prostrt bijelim stolnjakom, strpljivo čekale na proizvode moje kuharske vještine (sećate li se još finih haricots verts à la Parisienne?...). Uza to se još živo sjećam stalno blistavoga toplog vremena, jer je samo kod takva vremena čovjek u pravom veselom proljetnom raspoloženju. Onda, moji uobičajeni večernji posjeti kod Vas, u vašoj dragoj sobici – ja Vas toliko volim kao domaćicu. Vama osobito dobro pristaje, kada s Vašim stasom mlađahne djevojčice stojeći kod stola ulijevate čaj, i konačno o ponoći naša izmjenična praćenja kućim tamnim ulicama punim mirisa! Sjećate li se još čarobne mjesečine u Südendeu, kad sam Vas pratila kući i kad su nam se zabati kuća sa svojim oštrim crnim obrisima na pozadini slatkog nebeskog plavetnila pričinjali kao stare viteške tvrđave?

Sonjička, tako bih željela stalno biti uz Vas, zabavljati Vas, ćaskati s Vama ili šutjeti, kako Vas ne bi obuzimale Vaše crne zdvojne misli. Vi u svojoj karti pitate: „Zašto je sve tako?“ Oh, Vi dijete „takav“ je bio život uvijek, sve je u njemu sadržano; bol, rastanak i čežnja. Život treba uvijek uzeti sa svime što donosi, i s v e nam mora biti lijepo i dobro. Barem ja to tako činim. Ne po promišljenoj mudrosti, nego jednostavno po svojoj naravi. Nagonski osjećam, da je to jedini ispravan način, na koji treba shvatiti život, i zato se osjećam stvarno sretna u svakom položaju. Ja ne bih htjela iz svoga života ništa izbaciti i ništa ne bih htjela da je bilo drugačije nego što je bilo i što je sada. O, kad bih Vas samo mogla dovesto do takvog životnog shvaćanja!..

Još Vam se nisam zahvalila za Karlovu sliku. Kako li ste me samo njome obradovali! To je uistinu bio najljepši dar za rođendan, koji ste mi mogli dati. Slika stoji preda mnom na stolu u dobrom okviru i svuda me prati sa svojim pogledom (Vi znate, da postoje slike, koje nam se čine kao da nas gledaju, kuda god ih stavimo). Slika je izvrsna. Kako li se sada Karlo mora veseliti vijestima iz Rusije! Ali i Vi osobno imate razloga da se veselíte; sada valjda ne će Vašoj majci ništa smetati da doputuje k Vama. Jeste li već uočili? Zbog Vas želim da što prije zasja sunce i da otopli. Ovdje je tek sve u pupanju, a jučer je padala snježna tuča. Kako li sada izgleda moj „južnjački krajobraz“ u Südendeu? Prošle smo godine obje stajale tamo pred ogradom, i Vi ste se divili bogatstvu flore ...

Nemojte se mučiti pisanjem pisama. Ja ću Vam često pisati, a meni potpuno dostaje, ako mi pošaljete kratak pozdrav na dopisnici! Budite mnogo u prirodi i bavite se mnogo botanikom. Imate li moj mali atlas za cvijeće kod sebe? Budite mirni i vedri, predraga moja, sve će biti dobro. Vidjet ćete!

Srdačno Vas i mnogo grli
uvijek Vaša

Rosa

Wronke, 2. 5. 17.

... Sjećate li se još, kako sam Vam prošle godine u mjesecu travnju u 10 sati ujutro oboje hitro pozvala telefonom, da dođete u botanički vrt i da sa mnom slušate pjev slavuja, koji je bio pravi koncert. Sjedili smo tada skriveni u gustom grmlju na kamenju pokraj neke male mlake; nakon slavujeva pjeva, iznenada smo čuli jednolik tugaljiv zov, koji je zvučao otprilike: „Gligligligligliglik!“ Ja sam rekla, i Karlo se također s time suglasio, da to zvuči kao glas neke ptice močvarice ili vodarice. Nikako međutim nismo mogli pronaći, kakva bi to bila ptica. Zamislite, takav isti tužni zov čula sam iznenada jednog jutra, prije nekoliko dana, o v d j e u blizini; srce mi je zakucalo od nestrpljivosti, da konačno doznam, koja je to ptica. Nisam se smirila, dok konačno danas nisam pronašla; nije to nikakva ptica močvarica, nego je to v i j o g l a v k a obična jedna vrsta sive žune. Nešto je malo veća od vrapca, a ime je dobila po

tome, što kad joj zapreti opasnost pokušava neprijatelja zastrašiti smiješnim pokretima i micanjem glave. Hrani se samo mravima; koje skuplja na svom ljepljivom jeziku, kao što to čini veliki mravožder. Španjolci je zbog toga zovu hormiguere – mravarka. Mörike je uostalom o toj ptici spjevao vrlo zgodnu šaljivu pjesmu, koju je Hugo Wolf i uglazbio. Osjećam se kao obdarena, otkad znam, koja je to ptica s tim tugaljivim glasom. Pišite možda o tome i Karlu, veselilo bi ga.

Što čitam? Ponajviše prirodnoznanstvene knjige: zemljopis bilja i životinja. Jučer sam upravo čitala o uzroku nestajanja prica pjevica u Njemačkoj; to je pojačano racionalno šumarstvo, vrtljarstvo i poljoprivreda, koji pticama postepeno oduzimaju uvjete za naravno gniježđenje i za naravnu ishranu; šuplja stabla, šikare i uvenulo lišće po vrtovima. Bilo mi je vrlo žao, kad sam to čitala. Nije mi stalo do toga, da ptice pjevaju ljudima, već me slika laganoga nezaustavljivog propadanja tih malih bespomoćnih bića toliko boli, da sam morala zaplakati. To me je podsjetilo na jednu rusku knjigu od prof. Siebera o propadanju crvenokožaca u Sjevernoj Americi, što sam je čitala još u Zürichu; i njih također kulturni ljudi korak po korak protjeruju s njihove zemlje i izlažu ih laganom strašnom propadanju.

Mora da sam bolesna, kad me sada sve tako duboko može potresti. Ili znate li šta? Koji put imam osjećaj, da nisam pravi čovjek, već neka ptica ili životinja u čovječjoj spodobici; u svojoj nutrini osjećam se u jednom takvom malom komadiću vrta kao ovdje ili u polju, u travi među bumbarima, mnogo više kod kuće, nego na kakvu partijskom kongresu, Vama mogu to sve reći, jer Vi nećete odmah u tome naslućivati izdaju socijalizma. Vi dobro znate, da ću uprkos tome vjerovatno umrijeti na borbenom položaju, bilo to u kakvoj uličnoj borbi ili u tamnici. Ali moje najdublje ja pripada više mojim sjenicama, nego „drugovima“. Ne možda zato, što ja u prirodi nalazim utočište i smirenje, kao mnogi duševno propali političari. Naprotiv, ja i u prirodi na svakom koraku nalazim mnogo okrutnog, od čega jako patim. Zamislite, nikako ne mogu da zaboravim slijedeći mali doživljaj. Lani u proljeće, kad sam se kroz svoju mirnu malu ulicu vraćala sa šetnje po polju, primijetila sam na zemlji malu tamnu mrlju. Sagnuh se i vidjeh tihu tragediju: jedan veliki zujak ležao je na leđima i bespomoćno se branio nogama, dok su čitave rulje malih mrava vrvjele po njemu i živoga žderale! Zgrozila sam se, izvadila svoj rupčić i počela sam tjerati te brutalne bestije. Imala sam tešku borbu s njima, dok sam ih svladala, jer su bili tako uporni i bezobrazni, a kada sam konačno uspjela osloboditi siromašnog patnika, i kad sam ga daleko položila na travu, bile su mu već dvije noge požderane... Pobjegla sam s mučnim osjećajem da sam mu učinila možda veoma sumnjivo dobročinstvo.

Sada je već tako dugačak sumrak. O, koliko su mi inače mili ti sati! U Südendeu sam imala mnogo kosova, a ovdje ih sada ni ne vidim ni ne čujem. Cijelu sam zimu hranila jedan par, a sada su nestali. U ovo sam godišnje doba običavala u Südendeu večerom lunjati ulicom; tako je lijepo, kad još pri posljednjem ljubičastom danjem svijetlu u uličnim svjetiljkama iznenada zatrepere ružičasti plinski plamići, još tako strani sutonu, kao da se sami sebe ponešto stide. U to doba proleti zaposleno ulicom nejasna pojava kakave zakašnjele vratarice ili kućne pomoćnice, koje još žure pekaru ili sitničaru, da što god kupe. Postolarova djeca, s kojima sam u prijateljstvu, običavala su se igrati na ulici i u mraku, sve dok ih s ugla jedan odrešiti glas ne pozove kući. U taj sat našao bi se još uvijek po koji kos, koji se nije mogao smiriti i koji bi iznenada zavrištao

kao kakvo neodgojeno dijete, ili bi brbljao iz sna i bučno letio od drveta do drveta. A ja sam tamo stajala nasred ulice, brojeći prve zvijezde, ne hoteći poći kući iz toga blagog zraka i sutona, u kome su se dan i noć tako nježno sljubili.

Sonjička, pisat ću Vam opet uskoro. Budite mirni i vedri, sve će biti dobro, pa i s Karlom. Do viđenja u slijedećem pismu.

Grlim Vas,

Vaša Rosa

Wronke, dne 19. 5. 17.

... O kako li je sada ovdje lijepo! Sve lista i cvate. Kesteni su ukrašeni divnim i svježim lišćem, ribizle su se osule žutim zvjezdicama, ukrasna trešnja s crvenkastim lišćem već cvate, a krkovina će uskoro procvasti. Dobila sam danas od Luise Kautsky, koja me je posjetila da se sa mnom oprostite, mnogo potočnica i maćuhica, koje sam sama zasadila! Dva rondoja i jedna ravna lijeha među njima, i to uvijek naizmjenično potočnice i maćuhice – sve se je dobro primilo, gotovo ne vjerujem svojim očima, jer sam prvi put u životu sadila i sve je tako dobro uspjelo. Upravo ću za Duhove imati mnogo cvijeća pod prozorom! –

Ovdje sada ima mnoštvo novih ptica, svaki dan upoznam po koju, koju još nikada nisam vidjela. Zbilja, sjećate li se još onog jutra, kada smo s Karlom bili u botaničkom vrtu i slušali slavu, tada smo vidjeli i jedno vrlo veliko drvo, koje je još bilo bez lišća, ali posuto mnoštvom malih svjetlucavih bijelih cvjetića. Dugo smo razbijali glavu, što bi to moglo biti, jer nam je bilo jasno, da nije voćka, a i sami su cvjetovi bili ponešto neobični. Sada znam! – Bila je to bijela topola, a ti cvjetovi nisu bili nikakvi svjetovi, već su to bili mladi listići. Potpuno izrasli list bijele topole samo je, naime, odozdo bijel, odozgo je tamno zelen, dok su mladi listići s obje strane pokriveni bijelim pahuljicama, koje na suncu svjetlucaju poput bijelih cvjetova. Ovakva jedna velika topola raste ovdje u mome vrtiću, i na njoj najradije sjede sve ptice pjevice. Sjećate li se još, da ste onda, onoga istog dana, bili navečer kod mene? Bilo je tako lijepo; čitali smo naglas, a ako ponoći, kada smo se stojeći opraštali, strujao je kroz otvorena balkonska vrata u sobu božanski zrak s mirisom jasmína, a ja sam Vam recitirala još onu španjolsku pjesmu, koju toliko volim:

*O, nek je slava stvoritelju tom,
Što tako skladan svijet nam pruži svima,
On stvori more sa dubokim dnom,
I brodove, što plove talasima.
Sa vječnim svjetlom on nam stvori raj,
On zemlju stvori... i tvog lika sjaj!...*

Vaša

Rosa

...Vaše posljednje pismo od 14. bilo je već stiglo, kad sam ja moje odposlala. Veoma me veseli, što smo opet uspostavili vezu, te Vam šaljem srdačne pozdrave za Duhove! Goetheov Reineke Fuchs počinje rečima: „Došli su Duhovi, ljupki blagdan“. Nadam se, da ćete ih barem donekle veselo provesti. Baš prošle godine o Duhovima bili smo s Matildom na onom lijepom izletu u Lichtenradu, gde sam ja za Karla ubrala klasje i onu prekrasnu brezovu granu s macama. Te večeri šetale smo po poljima Südendea s ružama, u rukama kao „tri plemenite žene iz Ravenne“... I ovdje sada već cvate jorgovan, danas se otvorio; tako je toplo, da sam morala obući moju najlakšu muslinsku haljinu. Uprkos suncu i toplini moje su ptičice postepeno gotovo sasvim umuknule. Očigledno su sve zaposlene oko stvaranja potomstva; ženke sjede na gnijezdima, a mužjaci imaju pune kljunove posla tražeći hranu za sebe i za svoje supruge. Čini se, osim toga, da se gnijezde dalje u polju ili po višem drveću, pa tako u mome vrtiću vlada sada tišina; samo katkada kratko zabigliše slavuj, ili se čuje klopotanje koraka zelentarke, ili se kasno uveče još jednom oglasi bitkavica, dok se moje sjenice uopće više ne pokazuju. Jedino sam jučer iznenada primila izdaleka pozdrav jedne plave sjenice, koji me je duboko potresao. Plava je sjenica za razliku od crne sjenice ptica selica, koja nam se vraća tek koncem ožujka. Najprije se je zadržavala uvijek u blizini mojih prozora, a onda je s ostalima dolazila na prozor i marljivo pjevala svoj smiješni „Cici-be“, i to tako otegnuto, da je zvučalo kao zadirkivanje nekoga neodgojenog djeteta. Morala sam se svaki put tome smijati i isto tako odgovarati. Tada je početkom svibnja nestala zajedno s ostalima, da bi negdje vani u prirodi izlegla mlade. Tjednima je nisam više ni čula ni vidjela. Jučer začujem iznenada s one strane preko zida, koji dijeli naše dvorište od dvorišta drugog zatvora, poznati pozdrav, i to potpuno izmijenjen, sasvim kratko i brzo ti puta uzastopce „Cici-be, cici-be, cici-be...“, zatim je nastala tišina. Meni se steglo srce, jer je bilo toliko toga u tom brzom pozdravu iz daljine, gotovo čitava mala ptičja historija. Bilo je to naime sjećanje plave sjenice na lijepa vremena ljubavnog snubljenja u ranom proljeću, kad se je čitavi dan pjevalo i udvaralo; sada međutim treba čitav dan letjeti i sakupljati mušice za sebe i obitelj, dakle samo jedna kratka reminiscencija : „Nemam vremena – da, zbilja, bilo je lijepo – – proljeću je skoro kraj, cici-be, cici-be, cici-be-! – – – Veruj mi, Sonjuška, da me može duboko ganuti takav kratki ptičiji klik, koji toliko mnogo izražava. Moja majka, koja je osim Schillerovih knjiga jedino bibliju smatrala za najviši izvor mudrosti, vjerovala je čvrsto i pouzdano, da je kralj Solomun razumio govor ptica. Ja sam se tada smijuckala toj naivnosti moje majke, sa svom prepotencijom mojih 14 godina i moje moderne naobrazbe u prirodnim naukama. A sada sam i ja kao kralj Solomun, i ja razumijem govor ptica i životinja. Ne, dakako, kao da bi one upotrebljavale ljudske riječi, već razumijem najrazličitije nijanse i osjećaje, koje one daju u svom glasu. Samo se surovom uhu ravnodušnog čovjeka pjev ptice čini uvijek jednim te istim. Ako životinje volimo i ako ih razumijemo, naći ćemo mnoge raznolikosti u načinu njihova izražavanja – čitav jedan jezik. Razumijem sada i tu tišinu nakon bučnosti u ranom proljeću, i znadem da će

se u jeseni, ako još budem ovdje, a to će vjerojatno i biti, svi moji prijatelji vratiti i tražiti na mome prozoru hranu; već sada se radujem jednoj sjenici, s kojom sam se osobito sprijateljila.

Sonjuška, Vi ste ogorčeni, što sam tako dugo zatvorena i pitate: „Kako to, da ljudi smiju odlučivati s drugima? Čemu sve to?“ Oprostite, ali kad sam to čitala, morala sam se glasno nasmijati. U romanu Dostojevskog „Braća Karamazovi“ ima neka gospođa Hohlakova, koja običava stavljati isto takva pitanja i bespomoćno pogledava sad ovoga sad onoga člana društva, no prije nego što je netko i pokuša odgovoriti, prelazi ona već na nešto sasvim drugo. Ptičice moja, ta čitava povijest kulture čovječanstva, koja prema skromnim prosuđivanjima traje kojih dvadesetak tisuća godina, temelji se „odlučivanju ljudi o drugim ljudima“, i to imade u materijalnim životnim uvjetima svoj duboki korijen. Tek daljnji mučni razvoj moći će to promijeniti, dok smo mi upravo sada svjedoci jednog takva mukotrpnog poglavlja, a Vi pitate zašto mu sve to? „Zašto“, to uopće nije nikakav pojam o cjelini života i o njegovim oblicima. Zašto su plave sjenice na svijetu? Ja to zaista ne znam, ali se radujem, što ih ima, i osjećam slatku utjehu, kad iznenada iz daljine preko zida dopre do mene žustri cici-be. –

Vi uostalom precjenjujete moj „uzvišeni mir.“ Nažalost i najmanja sjena, koja na mene padne, može da pomuti moju unutarnju ravnotežu i moju sreću, kod čega neizrecivo patim; samo, a to je meni svojstveno, ja onda umuknem. Doslovce uzeto, ja onda, Sonjička, ne mogu izgovoriti ni riječi. Tako sam na pr. ovih posljednjih dana bili već toliko vedra i radosna, veselila sam se suncu, kad me je u ponedjeljak iznenada uhvatio hladan vihor, tako da se je najednom sva moja sjajna vedrina pretvorila u najdublju nevolju. I kad bi se iznenada preda mnom osobno pojavila sreća moja duše, ja ne bih mogla izustiti ni slova i mogla bih možda jedino nijemim pogledom izraziti svoj očaj. Dakako da rijetko dolazim u napast da s nekim govorim, ja tjednima ne čujem svog vlastitog glasa, i to je uostalom i razlog, što sam stvorila herojsku odluku, da moju Mimi ipak ne dam dopremiti ovamo. Ta životinjica naučena je na veselje i živahnost, ona voli kad ja pjevam, kad se smijem i kad se lovimo kroz sve sobe, pa bi mi ovdje postala turobna. Neka ostane dakle kod Matilde. Za nekoliko dana doći će mi Matilda, i ja se nadam, da će me to opet uzdići. Možda će Duhovi i za mene biti „ljupki blagdan“. Sonjička, ostajte vedri i mirni, sve će ipak biti dobro, vjerujte mi, srdačno pozdravite Karla, mnogoput Vas grlim.

Vaša Rosa

Mnogo Vam hvala na lijepoj sličici. –

Wronke, krajem svibnja 1917.

Znate li, Sonjuška, gdje sam sada, gdje Vam pišem ovo pismo? U vrtu! Izvukla sam u vrt jedan mali stolić i sjedim sada sakrivena u zelenom grmlju. Desno od mene nalaze se *žuti ribizli*, koji mirišu na klinčac, lijevo je kalina, a ponad mene pružaju si svoje široke zelene ruke javor i

mladi vitki kesten, dok preda mnom tihano šušti bijelo lišće visoke, ozbiljne i blage bijele topole. Po papiru, na kojem pišem, plešu lagane sjene lišća s jasnim kolutima sjajnog sunca, a na lice mi i na ruke od časa do časa kapne po koja kap s orošenih grana. U tamničkoj crkvi je služba božija; nejasno se čuju tamni zvuci orgulja, prigušeni šuštanjem drveća i glasnim pjevanjem ptica, koje su danas sve vesele; u daljini kuka kukavica. Kako li je lijepo, kako li sam sretna, već se osjeća približavanje Ivanjdana – puna bujna zrelost ljeta i opojenost života, sjećate li se prizora iz Wagnerovih Majstora pjevača, narodnog prizora, kad šarena masa naroda plješćući rukama pjeva; Ivanjdan! Ivanjdan! I najedamput svi zaplešu valcer iz doba bidermajera? U danima, kao što je ovaj danas, mogao bi čovjek zapasti u takvo raspoloženje. Što li sam sve jučer doživjela! To Vam moram ispričati. Prije podne našla sam na prozoru u kupaonici velikog leptira paunče noćno. Mora da je već danima bio unutra i do potpune se iznemoglosti umorio lepršajući po tvrdom prozorskom staklu; krilima je jedva davao slabe znake života. Kad sam ga opazila, ponovo sam se obukla sva ustreptala od nestrpljivosti, popela sam se na prozor i uzela ga pažljivo u ruke – nije se više branio, mislila sam, da je već uistinu mrtav. Da bi došao k sebi, položila sam ga na okvir mog prozora i tu se pojavio u njemu još slabi plamićak života, ali je ipak ostao nepomičan; onda sam pred njegova ticala stavila nekoliko rascvjetalih cvjetova, da bi imao što jesti; upravo je pred prozorom jasno i obijesno pjevala vrtna strnadica, tako da se upravo orilo; sve sam i nehotice rekla naglas: slušaj kako ptičica veselo pjeva, pa to bi ti barem moralo vratiti malo života! I samoj mi se dao na smijeh taj govor, što sam ga održala polumrtvom paunčetu, pa sam pomislila: uzaludne riječi! Ali ne – nakon pol sata oporavila se životinjica, te je najprije malo puzala amo i tamo, dok konačno nije polagano odletjela. Koliko li sam se radovala tome spasenju! Bio je to zaista doživljaj.

Naravno da sam i poslije podne bila u vrtu, u kome provodim vrijeme od 8 sati ujutru do 12 sati (kada me zovu k jelu) i opet od 3-6. Čekala sam sunce, osjećala sam, da bi se moralo, da bi se m o r a l o još jednom pokazati jučer. Ali nije se pokazalo, i ja sam se ožalostila. Šetajući vrtom vidjela sam pri laganom povjetarcu nešto osobito: prezrele mace na bijeloj topoli rasprišile su se, i njihovo je pahuljasto sjemenje letjelo naokolo tako, da je čitav zrak bio ispunjen kao snježnim pahuljicama; te su pahuljice pokrile zemlju i čitavo dvorište; izgledalo je upravo sablasno to lepršanje srebrnih pahuljica! Bijela topola cvate kasnije od svih ostalih resnjača i zahvaljujući obilatosti sjemenja, koje prosipa, rasprostire se ona vrlo daleko, pa njezine male mladice niču kao korov iz svih pukotina na zidovima i među kamenjem.

Tada su me kao i uvijek oko 6 sati opet zatvorili, i ja sam sjedila žalosna na prozoru s potmulim pritiskom u glavi, jer je bilo sparno. Pogledala sam uvis, gdje su u vrtoglavoj visini, pod bijelim pahuljastim oblacima na pastelno plavoj pozadini veselo letjele lastavice, pa mi se činilo, kao da svojim šiljastim krilima prosijecaju zrak kao škaricama. Naskoro se iza toga nebo zamračilo, sve je najprije utihnulo, a onda je udarila oluja sa žestokim pljuskom i sa dva praskava udara groma, od kojih se sve zatreslo. Zatim mi se ukazala slika koju nikada neću zaboraviti. Oluja se doskora udaljila, nebo se prevuklo tmastim sivilom i na zemlju se iznenada slegao tup, blijed sablasan sumrak, bilo je kao da guste sive koprene vise nad zemljom, kiša je posve lagano i monotono rominjala po lišću, a munje su jedna za drugom purpurno sijevale u olovno sivilo, dok je iz daljine dopirala neprekidna grmljavina kao posljednji slabi valovi plime. I usred toga sablasnog

raspoloženja iznenada se s javora pred mojim prozorom oglasio slavuj! Usred čitave te kiše, sijevanja i grmljavine, zamnio je njegov glas poput jasnog zvona, on je pjevao kao začaran, kao opsjednut, hteo je nadglasati grmljavinu, rasvijetliti sumrak, nikada nisam čula nešto tako lijepo. Njegovo je pjevanje na pozadini čas olovno sivog čas grimiznog neba djelovalo kao blistavo svjetlucanje srebra. To je bilo tako tajnovito, tako nepojmljivo lijepo, i ja sam nesvjesno morala ponavljati posljednji stih one Goetheove pjesme: „O, da si ovdje!“...

Uvijek vaša

Rosa

Wronke, dne 1. 6. 1917.

..... orhideje uopće poznajem dobro; nakon rasprave, koja je protiv mene vođena u Frankfurtu na Majni, kad su me osudili na godinu dana, marljivo sam ih dugo vremena proučavala u prekrasnom stakleniku, gdje je njima ispunjen čitav jedan odio. Nalazim, da u njihovoj ljupkosti i čudnovatim nenaravnim oblicima ima nešto rafinirano, dekadentno. Na mene djeluju one kao kićene napudrane markize iz doba rokokoja. Ja im se divim s nekim unutarnjim otporom i s nekim strahovitim nemirom, kao što je mojoj naravi uopće mrsko sve, što je perverzno i dekadentno. Mnogo se više veselim na pr. običnom maslačku, koji u svojoj boji imade mnogo sunca i otvara se jednako kao i ja pun zahvalnosti sunčanom sjaju, ali se plašljivo zatvara i kod najmanje sjene.

Kakve li su sada večeri i kakve noći! Jučer je bilo sve neopisivo čarobno. Nebo se još dugo iza zalaska sunca svijetlilo opalnim sjajem s tracicima neodređene boje, te je izgledalo kao velika paleta, na kojoj je slikar nakon marljivog dnevnog rada snažnim pokretom ruke otro svoje kistove, da bi pošao na počinak. U zraku se osjećala omara pred oluju, lagana napetost, koja uzorkuje tjeskobu srca; grmlje je bilo sasvim nepomično, slavuj se nije čuo, ali je zato neumorna „vrtina rugalica“ (strnadica) s crnom glavicom skakutala još po granama i oštro se ozivala. Činilo se, kao da sve na nešto čeka. Stajala sam kod prozora i ja i čekala također, bog zna na što. Ta poslije „zatvaranja“ u 6 sati nema na svijetu ništa, što bih ja mogla čekati.

Wronke, dne 20. srpnja 1917.

Sonjička, ljubimice moja, hoću da primite još poslednji pozdrav iz Wronkea, jer se moje umiranje ovdje ipak oduljilo više, nego što sam prvobitno pretpostavljala. Kako ste samo mogli i

pomisliti, da Vam neću više pisati! Moji se osjećaji prema Vama nisu ništa promijenili, nisu se ni mogli promijeniti. Nisam vam pisala, jer sam znala, da ste nakon odlaska iz Ebenhausena zaokupljeni različitim stvarima, a također zato, što sam prolazno bila neraspoločena.

Da će me otpremiti u Breslau, to već očito znadete. Jutros sam se ovdje oprostila od svog vrtića. Vrijeme je tmurno, burno i kišovito, nebom se gone rastrgani oblaci, no ja sam ipak u punoj mjeri uživala u svojoj uobičajenoj šetnji. Oprostila sam se od popločanog uskog puteljka uza zid, po kojem sam gotovo 9 mjeseci hodala amo i tamo i na kome tačno poznajem gotovo svaki kamen i svaku biljčicu, koja među kamenjem raste. Na kamenju pločnika zanimaju me šarolike boje: crvenkasta, plavkasta, zelena i siva. Kada smo naime za vrijeme duge zime teško čekali malo živog zelenila, kušale su moje šarenila željne oči dočarati si malo šarolikosti i pobuda. A tek sada ljeti moglo se među kamenjem vidjeti mnogo toga čudnovata i zanimljiva! Tu naime obitava mnoštvo divljih pčela i osa. One buše među kamenjem okrugle rupe, velike kao orah, a dalje unutra dubu hodnike; pri tome izvlače zemlju na površinu i slažu je u sasvim zgodne hrpice. Unutra nesu svoja jaja, prave vosak i divlji med, tu se stalno ulijeće i izlijeće, tako da sam na svojim šetnjama morala dobro paziti, da ne zatrpam njihove podzemne nastambe. Osim toga, na više mjesta prelaze put mravi u ravnim stazama po kojima trče amo i tamo. Te su linije tako ravne, da se čini, da je mravima prirodno matematičko pravilo, da je baš ravna linija najkraća spojnica između dvije točke (to je na pr. primitivnim narodima potpuno nepoznato). Po zidu se širi bujno rastinje; dok jedna mala biljka već ocvate i rasprši se u pahuljice, druge neumorno pupaju. Osim toga imade čitavo pokoljenje mladih stabljika, koje je ovoga proljeća pred mojim očima izraslo iz zemlje usred puta ili na zidu; jedan mali bagrem, koji je očito niknuo ove godine iz ljuske pale sa starog drveta. Nekoliko malih bijelih topola, koje su isto tako izrasle tek u svibnju ove godine, no već su ukrašene bujnim bijelozelenim lišćem, koje se povija na vjetru, baš kao i kod starih. Koliko li sam često šetajući se premjerila put među njima i koliko li sam različitih osjećaja pri tome doživjela i oćutjela! Za vrijeme ljute zime, kad je pao svjež snijeg, često sam si ja prva svojim nogama utirala stazu, praćena pri tome od svoje male ljubljene sjenice, koju sam se nadala ponovo vidjeti u jesen, a koja me na žalost neće više naći, kad doleti na prozor, na kojem sam je obično hranila. Kad je usred jakog mraza u mjesecu ožujku nastala jugovina, koja je potrajala nekoliko dana, pretvorio se moj put u potočić. Sjećam se još, kako su se pod blagim vetrom na površini vode mreškali mali talasi i kako su se opeke od zida na njoj jasno i živo odražavale. Tada je konačno došao i svibanj i prva ljubica, koju sam ubrala sa zida i poslala Vama.

Danas sam šetajući se promatrala i razmišljala, te mi se stalno vrzao po glavi Goetheov stih:

„Spava stari Merlin na dnu svijetla groba,
a ja zborih s njime u dječastva doba...“

Nastavak te pjesme Vam je dakako poznat. Pjesma nije bila ni u kakvoj vezi s mojim raspoloženjem i s onim, što me je zaokupljalo. Bila je samo glazba riječi i čudan čar pjesme, koji je na mene umirujući djelovao. Ni sama ne znam kako to, da – kad sam jako uzbuđena ili kad moju nutrinu nešto potrese, lijepa pesma, a osobito Goetheova, uvijek tako duboko djeluje na

mene. To djeluje upravo fiziološki, kao da žednim usnama srčem piće, koje mi nutrinu hladi a tijelo i dušu snaži. Ne poznam pjesmu iz Goetheova zapadno-istočnog Divana, koju se mi spomenuli u Vašem posljednjem pismu, prepisite mi je molim Vas. Još bih nešto odavno htjela imati, što u mojem malom Goetheovu svesku, što ga ovdje imam, nedostaje; a to je „Pozdrav cvijeću“. Mala je to pjesma od svega 4-6 redaka, poznam je kao Wolfovu kompoziciju, a neopisivo je lijepa. Naročito zaključni stih, koji glas otprilike ovako :

„Rukama svojim sam ih brala,
jer čežnja bješe ljuta,
i srcem svojim milovala
bar tisuć, tisuć puta!“

U glazbi zvuči to tako sveto, nježno i nevino, kao kad se u tihoj pobožnosti padne ničice. Ali više se ne sjećam riječe, a htjela bih da ih imam.

Jučer navečer, otprilike oko 9 sati, vidjela sam još jedan veličanstveni prizor. Sa svoga sam divana opazila na prozorskom staklu blistav odraz ružičaste boje, koji me je iznenadio, budući da je nebo bilo posve sivo. Pritrčala sam k prozoru i ostala sam kao prikovana. Na sasvim jednolično sivom nebu dizao se na istoku oblak, nadzemaljski lijepo ružičaste boje, osamljen, otkinut od svega, nalik na osmijeh, na pozdrav iz nepoznate daljine. Odahnula sam kao oslobođena i nesvjesno ispružila ruke prema toj čarobnoj slici. Kad ima ovakvih boja i ovakvih oblika, onda je život lijep i vrijedan da ga se živi, zar ne? Upila sam se pogledom čvrsto u tu blistavu sliku i gutala svaku njezinu ružičastu zraku, sve dok se iznenada nisam sama sebi nasmijala. Gospode Bože, ta čitavo nebo, oblaci i čitava životna ljepota ne ostaje u Wronkeu, da bi se od njih morala opraštati; ne, oni odlaze sa mnom i ostaju uz mene gdje god ja bila i dok god živim.

Javit ću Vam se uskoro iz Breslaua, posjetite me tamo što pre uzognete. Pozdravite srdačno Karla.

Mnogoput Vas grlim. Do viđenja u mom devetom zatvoru.

Vaša vjerna
Rosa

IZ BRESLAUA

Breslau, dne 2. 8. 1917.

Draga moja Sonjička, Vaše pismo, koje sam primila 28., bilo je prva vijest, što sam je ovdje primila iz vanjskog svijeta, pa možete lako zamisliti, koliko sam joj se snažno obradovala. Vi u svojoj preljubaznoj brizi za mene i suviše tragično gledate na moje preseljenje... Kako Vam je poznato, ja sve promjene, koje donosi sudbina, primam s potrebnom vedrom ravnodušnošću. Ovdje sam se već potpuno snašla, danas su mi iz Wronkea stigli sanduci s knjigama, pa će tako moje dvije ovdašnje ćelije, ukrašene knjigama, sličicama i skromnim ukrasnim predmetima, koje svuda sa sobom nosim, opet doskora biti ugodne i prijatne kao u Wronkeu, i ja ću s dvostrukim veseljem prionuti uz posao. Što ovdje nemam, to je pomanjkanje one relativne slobode kretanja, što sam je u Wronkeu imala, gde je tvrđava cijeli dan bila otvorena, dok sam ovdje stalno zatvorena, zatim krasan vrt i iznad svega ptice! Nemate ni pojma, koliko mi je stalo do toga sitnog društva. No, i bez svega toga se može biti, i skoro ću zaboraviti, da mi je tamo bilo bolje negoli ovdje. Ovdje je situacija po prilici ista kao i ona u ulici Barnim, samo što mi manjka lijepo zeleno bolničko dvorište, u kojem sam ipak mogla dnevno izvršiti po koje malo botaničko ili zoološko otkriće. Na velikom popločenom gospodarskom dvorištu, kojim ovdje šećem, ne mogu baš ništa „otkriti“. Na tim šetnjama grčevito gledam po sivom kamenju pločnika, da ne vidim zarobljenike, koji su zarobljeni ovdje u dvorištu, jer mi je muka gledati ih u njihovu sramotnom odijelu. Uvijek ih je među njima po nekoliko, kod kojih je pod žigom najdubljeg ljudskog poniženja izbrisana i starost i spol i individualne crte lica, ali upravo tim svojim bolnim matnetizmom privlače oni uvijek ponovo moje poglede. Dakako da svagdje ima i takvih pojava, koje ni kažnjeničko odijelo ne može izmijeniti, i kojima bi se slikarsko oko moglo obradovati. Tako sam ovdje u dvorištu otkrila jednu mladu radnicu, koje vitki i odmjereni oblici, kao i rupcem obavita glava s oštrim profilom, pripominju na Milletov lik. Užitat je gledati je s kakvim plemenitim kretnjama nosi terete, dok joj mršavo lice sa čvrstom prileglom kožom i s isto tako poput krede bijelom puti podsjeća na tragičnu masku kakva pierota. Opamećena žalosnim iskustvom, nastojim da već izdaleka izbjegnem takvim pojavama, koje mnogo obećavaju. Ja sam naime u ulici Barnim također otkrila jednu zatvorenicu uistinu kraljevskog stasa i držanja, te sam toj vanjštini pripisala i odgovarajuću „nutrinu“. Kad je međutim ona došla kao čistačica u moj odjel pokazalo se u roku od dva dana, da se pod tom lijepom maskom krije toliko gluposti i podlosti, da sam od toga vremena, uvijek kad god bih je srela, odvrćala pogled od nje. Tada sam pomislila, da je možda i Venera Milonska na kraju krajeva mogla stoljećima zadržati svoju reputaciju najljepše žena samo zato, što šuti. Kad bi progovorila, možda bi sav njezin šarm otišao dođavola.

Preko puta mi je muški zatvor, tipična crvena građevina od opeka. Ali preko zida ukoso vidim zelene vrške drveća nekog parka; veliki crni jablan, koji snažno šušti kod jačeg povjetarca, i

jedan red mnogo svjetlijih plemenitih jasena, na kojima visi mnogo grozdova žutih mahuna. Prozori gledaju na sjeverozapad, tako da koji put vidim lijepe večernje oblake, a Vi znate, da me i samo jedan takav ružičasti oblak može oduševiti i za sve odštetiti. Upravo sada, u 8 sati uveče (stvarno dakle 7), sunce je tek zašlo iza zabata muškog zatvora i sjaji još žarkim bojama kroz tavanske prozore na krovu, a čitavo je nebo u zlatnome sjaju. Osjećam se vrlo dobro, i moram ne znajući ni sama zašto, da tiho pjevuckam Gounodovu „Ave Maria“ (jamačno je poznajete).

Mnogo hvala za prepisana Goetheova djela, „Ovlašteni ljudi“ uistinu su lijepi, iako ih sama ne bih uočila; koji put može nam se i sugerirati ljepota pojedine stvari. Molim Vas, prepišite mi, kad uzmognete „Anakreontov grob“. Poznajete li tu pjesmu dobro? Ja sam je dakako tek po kompoziciji Huga Wolfa ispravno razumjela; kao pjesma za pjevanje čini upravo arhitektonski utisak, kao da pred sobom vidimo grčki hram.

Upravo sada – učinila sam malu stanku, da bih posmatrala nebo – sunce je već zašlo mnogo niže iza zgrade, a gore visoko lebde – bog zna odakle – tiho sakupljene mirijade malih oblačića, koji su na rubovima srebrnosjajni, a u sredini nježnosivi, i sve svoje raskidane obrise upravljaju prema sjeveru. U tom letu oblaka leži mnogo bezbrižnosti i hladnog smiješka, da se i ja s njima zajedno smješkam zato, jer moram uvijek da sudjelujem u ritmu života, koji me okružuje. Može li čovjek biti „zao“ ili sitničav, kad gleda takvo nebo? Nemojte samo nikada zaboraviti da gledate oko sebe, pa ćete uvijek ponovo biti „dobri“.

Malo me je začudilo, što Karli želi specijalno knjigu o ptičijem pjevanju. Po mojem je mišljenju glas ptica nedeljiv od njih samih, kao i od njihova života, mene zanima čitava cjelina, a ne neki izdvojeni detalj. Dobrom knjigom o zemljopisu životinja, dat ćete mu mnogo pobuda. Nadam se skorom posjetu. Čim dobijete dopuštenje, brzojavite mi.

Grlim Vas mnogo puta

Vaša *Rosa*

Smiluj mi se, bože. Napisala sam 8 stranica, no ovaj put neka odu. Hvala za knjige.

Sredinom studenog 1917.

Ljubljena moja Sonjička,

nadam se, da će se skoro pružiti prilika, da Vam pošaljem ovaj list, pa se stoga s čežnjom laćam pera. Sada sam već dugo lišena dragog mi običaja, da s Vama barem na papiru čavrljam. Drugačije nije bilo moguće, jer sam malen broj pisama, što ih smijem pisati, morala štedjeti za

Hansa D., koji je na njih čekao. Sad je s time kraj, moja su dva posljednja pisma pisana već mrtvacu, jedno mi je već vraćeno. Ta mi je činjenica još uvijek neshvatljiva. No ne govorimo radije o tome, ovakve stvari ja najradije svršavam sama sa sobom, a neizrecivo me iritira, kada me žele na loše vijesti „obzirno“ pripremiti, i vlastitim jadikovkama „tješiti“, kao što je to činio N. Boli me, što me moji najbliži prijatelji još uvijek tako malo poznaju i toliko podcjenjuju, da ne shvaćaju, da je najbolje i najnježnije u ovakvim slučajevima saopćiti mi brzo, ali kratko i jednostavno, u dvije riječi: on je mrtav – – – no dosta o tome.

... Kolike li štete za mjesec i godine, što sada prolaze i u kojima bismo zajedno mogle proživjeti toliko lijepih sati, uprkos svim strahotama, koje se u svijetu događaju. Znadete li, Sonjičko, što dulje to traje i što više podlosti i jezovitosti, koje se dnevno događaju, prelaze svaku granicu i mjeru, to ja postajem sve mirnija i čvršća, kao što se na neki elemenat, orkan, potop, pomračinu sunca, ne mogu primijeniti obične mjere, već ih treba promatrati samo kao nešto, što je tu, kao predmet istraživanja spoznaje.

To su, očigledno objektivno jedini mogući putovi povijesti, i njih moramo slijediti, a da se pritom ne damo svesti s glavnog smjera. Osjećam, da se čitav ovaj moralni glib, u kome gacamo, ta velika ludnica, u kojoj živimo, može jednom od danas na sutra kao čarobnim štapom preokrenuti u nešto protivno, u nešto gorostasno veliko i junačko, i da se, ako bi rat potrajao još nekoliko godina – – – m o r a preokrenuti... Čitajte jednom od A. Francea „Bogovi žedaju“. Držim, da je to djelo tako snažno uglavnom zato, jer ono genijalnim pogledom ukazuje na ono sveljudsko; vidite, iz ovakvih jadnih pojava i iz ovakve svakodnevnice sitničavosti nastaju u odgovarajućim povijesnim časovima najgolemiji događaji i najmonumentalniji potezi. I u društvenim zbivanjima, isto kao i u privatnom životu, treba sve uzeti mirno, velikodušno i s blagim smeškom. Čvrsto vjerujem u to, da će se konačno poslije rata ili na kraju rata okrenuti na dobro, ali očito moramo najprije proći doba najgorih ljudskih patnja.

Da, zbilja, posljednje riječi bude u meni drugu predožbu, činjenicu, koju bih Vam htjela saopćiti, jer mi se činila tako pjesnička i tako dirljiva. Nedavno sam u jednom naučnom djelu o seobi ptica, koja je dosada prilično nerazjašnjena pojava, čitala, da je zapaženo, kako razne vrste ptica, koje se inače tuku i proždiru kao smrtni neprijatelji, mirno jedna kraj druge lete na velikom putovanju preko mora na jug; u Egipt dolaze da prezime velika jata ptica, koja bruje u visini i koja kao oblaci zasjenjuju nebo, a u tim jatima među pticama grabljivicama, među jastrebima, orlovima, sokolima, sovama, lete i hiljade malih ptica pjevica, kao što su ševe, žutoglavi kraljići, slavuji, i bez ikakva straha među grabljivicama, koje inače vrebaju na njih. Čini se dakle, da na putu među njima vlada jedan prešutni božiji mir, sve one teže istom cilju i padaju polumrtve od iznemoglosti na zemlju kraj Nila, gde se luče po vrstama i zemljama, iz kojih potječu. Štoviše, opaženo je, da na tom putu preko „velike bare“ velike ptice na svojim leđima prenose male, tako su vidjeli prelijetati jata ždralova, kojima su na leđima veselo cvrkutale sitne ptice selice. Nije li to držesno?

Nedavno sam u jednoj inače neukusnoj i šarenoj zbirci pjesama otkrila jednu pjesmu od Huga v. Hoffmannsthala¹. Ja ga uostalom uopće ne volim, nalazim, da je neprirodan, rafiniran, nejasan, ja ga uopće i ne razumijem. No ta mi se pjesma vrlo svidjela i učinila je na mene jak pjesnički dojam. Šaljem Vam je, možda će i Vas zabaviti.

Ja sam se sada zadubila u geologiju. Vama će se ona doduše činiti suhoparnom znanošću, ali to je zabluda. Čitam je s grozničavim zanimanjem i sa strastvenim zadovoljstvom, ona silno proširuje duševni horizont i daje nam jedinstvenu i sveopću predožbu o prirodi, kao ni jedna druga nauka. O tome bih htjela mnogo pripovijedati, no za to bi trebalo da možemo r a z g o v a r a t i, da jedno prijepodne zajedno lutamo po polju Sündendea, ili da za jedne tihe mjesečne noći nekoliko puta jedna drugu pratimo kući. Što sada čitate? Što je sa legendom o Lessingu? Hoću sve o Vama da znam! Pišite – ako možete – o d m a h, istim putem ili makar i službenim, ali ovo pismo nemojte spominjati. Brojim u sebi tjedne, kada ću Vas opet ovde vidjeti. To će valjda biti skoro iza Nove godine, zar ne?

Šta piše Karl? Kad ćete ga opet vidjeti? Pozdravite ga tisuću puta s moje strane. Grlim Vas i čvrsto stežem ruku, moja draga, draga Sonjička! Pišite mi skoro i mnogo.

Vaša Rosa

¹ Prije dana od Huga von Hoffmannsthala.

Breslau, 24. 11. 17.

...Varate se, ako mislite, da imam predrasuda prema modernim pjesnicima. Prije nekih 15 godina čitala sam s oduševljenjem Dehmela – neku njegovu stvar u prozi – kraj odra ljubljene žene – kao kroz maglu se sjećam, oduševila me je. „Phantasusa“ od Arna Holza znadem još i sada napamet. Onda me je zanimalo „Proljeće“ od Johanna Schlafa. Tada sam se od njih udaljila i ponovo sam se vratila Goetheu i Mörikeu. – Hoffmannsthala ne razumijem, Georgea ne poznajem. Istina je, da se ja kod njih svih malo bojim njihova majstorski savršenog svladavanja oblika, pjesničkog načina njihova izražavanja, i pomanjkanja velikog plemenitog pogleda na svijet. Ovaj razdor zvuči mi tako prazno u duši, da mi uslijed toga lijepi oblici postaju izobličeni. Oni reproduciraju obično divna raspoloženja, ali raspoloženje još ne čini čovjeka.

Sonjičko, sada su večeri tako čarobne kao u proljeće. Oko 4 sata silazim u dvorište, sumrak već pada, vidim onda gadnu okolinu zavijenu u tajanstvena vela tmine, ali zato svijetli nebo u bistrom plavetnilu, a srebrni jasni mjesec plovi po njemu. Svakoga dana lete u to vrijeme koso preko dvorišta visoko gore stotine vrana, u isprekidanoj liniji u polja k njihovu „drvu za spavanje“, na kojem noću počivaju. One lete sporim udarcima krila i izmjenjuju čudne glasove, sasma drugačije od oštrog „kvar“, uz koji danju grabežljivo love plijen. Sada to zvuči pridušeno i meko, duboki grleni glas, koji na mene djeluje kao mala metalna kugla. Ako ipak više njih izmjenično grgotaju ovo „kau-kau“, čini mi se, kao da si međusobno dobacuju metalne kuglice, koje zrakom prelijeću u luku. To je zaista brbljanje o doživljajima „u tome danu, u danas prošlome danu“...

Čine mi se tako ozbiljne i važne, kada svoj običaj i označeni put slijede svako veče, osjećam kao neko poštovanje za ove velike ptice i uzdignute glave gledam za njima dok zadnja ne preleti. Onda koračam u tami amo i tamo i gledam zarobljenike, koji se još po dvorištu kreću kao nejasne sjene i žurno obavljaju svoj posao, a veseli me, da me nitko ne vidi – da sam tako sama, tako slobodna s mojim sanjarenjem i potajnim pozdravima između jata vrana gore i mene dolje, te se osjećam dobro na blagom zraku, koje podsjeća na proljeće. Dvorištem idu zatim zarobljenici noseći teške kotlove u kuću (juha za večeru), dva po dva kao kod marširanja deset parova jedan za drugim, a ja sam u začelju; u dvorištu i u gospodarskim zgradama gase se malo pomalo svijetla. Ja ulazim u kuću, vrata se dva puta zaključavaju i zakračunavaju – dan je završen. Uprkos boli za Hansom* osjećam se tako dobro. Ja naime živim u svijetu snova, a u njemu on nije umro. Za mene on živi još dalje, i ja mu se čvrsto smješkam; kad na njega mislim.

Zbogom, Sonjička! Veoma se veselim Vašem dolasku. – Pišite mi opet uskoro – predbježno službeno – pa i tako se može – a onda nekom prilikom.

Grlim Vas

Vaša Rosa

* Dr. Hans Dieffenbach, jedan od najboljih prijatelja R.L., pao je u ratu (Izdavači.)

Breslau, sredinom prosinca 1917.

... Sada je godina dana od kada je Karl zatvoren u Luckau. – Često sam na to ovaj mjesec mislila, i upravo prije godinu dana bili ste kod mene u Wronkeu te ste me obdarili lijepim božićnim drvцем... Ove godine dala sam da mi ga ovdje nabave, ali donijeli su mi jedno bijedno, manjkale su na njemu grane – ne može se ni usporediti s onim lanjskim. Ne znam, kako ću na nj smjestiti tih 8 svjećica, što sam ih kupila. To je moj treći Božić u tamnici, ali nemojte to nikako uzimati tragično. Ja sam mirna i vedra kao uvijek. Jučer sam dugo ležala i bila budna – sada ne mogu nikako zaspati prije 1 sat u noć, ne moram već u deset sati leći – onda sanjarim o koječemu u mraku. Jučer sam mislila: kako je to čudnovato, da stalno, bez ikakava osobita razloga, živim u nekoj radosnoj opojenosti. Tako na pr. ležim ovdje u tamnoj ćeliji na kao kamen tvrdoj strunjači, oko mene u kući vlada uobičajena grobna tišina, čovjek se osjeća kao u grobu; kroz prozor se ocrtava na stropu refleks svjetiljke, koja čitavu noć gori pred zatvorom! Samo se od vremena do vremena izdaleka čuje sasma muklo tutnjava vlaka koji prolazi, ili sasma blizu ispod prozora kašljanje straže, koja u svojim teškim čizmama polagano korača nekoliko koraka, da si razgiba kosti. Pod tim koracima pijesak beznadno škripi, i u tom odzvanja sva pustoš i bezizlaznost života u vlažnu tamnu noć. Ovdje ležim mirno, sama, zavijena u mnogostruka crna vela tame, dosade, ropstva, zime – a pritom mi srce bije od nepojmljive, nepoznate unutarnje radosti, kao da u blistavom sunčanom sjaju šetam rascvjetanom livadom. U tami se osmijehujem životu, kao da znam neku čarobnu tajnu, koja kažnjava svako zlo i bijednu laž i kroči po samoj svjetlosti i sreći. Pri tome tražim razlog tome veselju, ali ne nalazim ništa i opet se moram smijati sama sebi.

Mislim da ta tajna nije ništa drugo nego moj život sam; duboka noćna tama tako je lijepa i meka kao baršun, ako je samo ispravno gledamo. Ako samo znamo ispravno slušati, tada i škripanje vlažnog pijeska pod polaganim teškim koracima straže pjeva također jednu malu lijepu pjesmu o životu. U ovakvim časovima mislim na Vas i htjela bih Vam sopćiti ovaj čarobni ključ, da biste i Vi uvijek u svakoj prilici zapažali ljepotu i radost život, da biste i Vi živjeli u opojnosti i kao da šetate šarenom livadom. Ne mislim na to, da Vas hranim asketstvom i uobraženim radostima. Ja Vam priuštavam sve stvarne čulne radosti. Htjela bih Vam k tome još dodati i moju neisrcrpnu unutarnju vedrinu, da bih bila mirna zbog Vas, da biste prolazili kroz život u plaštu izvezenom zvijezdama, koji Vas štiti od svega sitničavog, običnog i zastrašujućeg.

Vi ste u Steglizer-parku ubrali lijepu kitu crnih i ružičastoljubičastih bobica. Crne su bobice ili bazgine – njene bobice vise kao gusti grozdovi među velikim perušastim lepezama od lišća, sigurno ih poznajete, ili je to, što je vjerojatnije, sviba s vitkim kićenim uspravnim kiticama bobica i uskim dugoljastim zelenim listićima. Ružičastoljubičaste bobice sakrivene pod malim listićima mogu biti od patuljaste mušmule; one su zapravo crvene, no u toj kasnoj godišnjoj dobi već su malo prezrele i nagnjile, pa izgledaju često ljubičastocrvene; listići su slični listićima mirte, maleni su, šiljasti, na krajevima tamnozeleni i odozgo, kao koža a odozdo hrpravni.

Sonjuška, poznajte li „Sudbonosnu vilicu“ od Platena? Možete li mi tu knjigu poslati ili donijeti? Karl je jednom spomenuo, da je tu knjigu čitao kod kuće. Pjesme Georgeove su lijepe; sada znam, otkud potječe stih: „I uz šuštanje crvenkastog žita!“... što ste ga obično naizust govorili, kad smo šetali po polju. Možete li mi kojom prigodom prepisati novog „Amadisa“, tu pjesmu veoma volim, naravno zahvaljujući kompoziciji Huga Wolfa, ali je nemam ovdje. Nastavljate s čitanjem „Legende o Lessingu?“ Ja sam ponovo počela čitati Langeovu povijest materijalizma, koja mi stalno daje poticaja i koja me osvježuje. Veoma bih voljela, da je i Vi pročitate.

Ah, Sonjička, doživela sam ovdje duboku bol; na dvorište, kojim šećem često dolaze vojnička kola vrhom natovarena vrećama ili starim vojničkim kabanicama i košuljama, često umrljanim krvlju...; ovdje ih istovaruju, dijele po ćelijama, gde ih krpaju, i onda ih opet natovare i odvezu vojsci. Nedavno su došla jedna ovakva kola, u koja su umjesto konja bili upregnuti bivoli: Tu sam prvi put vidjela te životinje izbliza. Jači su i šire građeni nego naša goveda, imadu sploštene glave i malo zavijene rogove, pa su im dakle lubanje slične lubanjama naših ovaca, posve su crni s velikim blagim očima. Potječu iz Rumunjske, a ratni su plijen... vojnici, koji tjeraju kola, kažu, da je bilo veoma teško ove divlje životinje uloviti, a još ih je teže, jer su vične slobodi, upotrebiti kao tegleću stoku. Strahovito su ih tukli, dok se na njih nisu mogle primijeniti riječi „vae victis“... Samo u Breslau navodno ima oko sto komada tih životinja; one, koje su naučne na izobilje rumunjske paše, dobivaju bijednu i oskudnu hranu. Nemilosrdno ih iskorišćavaju, vuku sva moguća teretna kola i na taj način brzo propadaju. Prije nekoliko su dana dakle dovezli jedna kola natovarena vrećama. Teret je bio tako visoko naslagan, da bivoli nisu mogli provući kola preko praga uvoznih vrata. Vojnik, koji je pratio kola, neki surovi klippan, počeo je životinje udarati debljim krajem bičala tako jako, da ga je nadzornica gnušajući se pozvala na odgovornost i

upitala, zar on nema sažaljenja sa životinjama! Klipan je uz opak smešak odgovorio: „Ni s nama ljudima niko nema sažaljenja“, i još je snažnije udarao dalje... Konačno su životinje povukle i prešle brijeg, ali je jedna krvarila... Sonjička, poslovično je, koliko je bivolja koža debela i žilava, a ipak je bila razderana. Nakon toga stajale su životinje kod istovara sasvim mirno, iscrpljeno, i jedna, ona, koja je krvarila, gledala je preda se, u crnim blagim očima i u crnom licu imala je izraz uplakanog djeteta. Bio je to upravo izraz jednog djeteta, koje je strogo kažnjeno a ne zna ni zašto ni zbog čega, ni kako bi moglo umaći toj mucu i surovoj sili. Stajala sam pred tom životinjom, a ona me je pogledala, tako da su mi suze potekle, bile su to njezine suze, ni za najmilijim bratom se ne može bolnije uzdrhtati nego što sam ja u mojoj nemoći uzdrhtala nad ovom tihom boli. Kako su daleke, nedokučive, izgubljene sočne zelene pašure Rumunjske! Kako li je samo drugačije tamo sunce sjalo, vjetar duhao, kako li su samo drugačije bili lijepi glasovi ptica i melodični zov pastira. A ovdje – taj strani i strašni grad, zagušljiva štala, odvratno pljesnivo sijeno pomiješano s gnjilom slamom, ti strašni ljudi i udarci, ta krv, koja teče iz svježih rane... O moj siromašni bivo, siromašni ljubljani brate, oboje stojimo ovdje nemoćni i tupi, i samo bol, nemoć i čežnja nas ujedinjuje. Međutim su se zatvorenici zaposleno žurili oko kola, istovarivali su teške vreće i vukli ih u kuću, a vojnik je turio obje ruke u džepove od hlača i šetao se dugačkim koracima po dvorištu, smješkao se i tiho fćukao neku sličnu pjesmu. – I čitav taj strašni rat prošao je u mislima pred mojim očima...

Pišite mi brzo, grli vas Sonjička

Vaša Rosa

Sonjička, premila, uprkos svemu budite mirni i vedri. Takav je život i tako ga moramo uzeti, hrabro, ne malodušno, i sa smiješkom – unatoč svemu.

Breslau, dne 14. I. 1918.

Premila moja Sonjička, kako li Vam dugo već nisam pisala! Mislim da su prošli mjeseci. Ni danas još ne znam, jeste li već u Berlinu, ali se nadam, da će ovi reci još pravovremeno stići za Vaš rođendan. Molila sam Matildu, da Vam u moje ime pošalje kitu orhideja, no sirotica sada leži u bolnici i vjerojatno neće moći izvršiti moj nalog. Ali Vi znate, da sam u mislima i čitavim srcem uz Vas i da bih Vas htjela na Vaš rođendan posve okružiti cvijećem; ljubičastim orhidejama, bijelim perunikama, mirisnim zumbulima, svime, što se može dobiti. Možda će mi barem iduće godine biti priušteno da Vam na ovaj dan sama donesem cvijeća i da s Vama zajedno odem na šetnju u botanički vrt i u polje. Kako bi to bilo divno! Danas je ovde živa na nuli. Ali istovremeno se osjeća u zraku blagi proljetni dašak a gore među debelim mlječnobijelim oblacima svjetluca tamnoplavo nebo, dok vrapci sasma radosno cvrkuću, moglo bi se misliti, da je konac ožujka. Već se tako veselim proljeću, to je jedino, čega se nikada, dok živimo, ne zasitimo, već ga naprotiv svake godine sve više cijesimo i volimo. Znate li, Sonjička, da početak proljeća u organskom svijetu, t.j. buđenje života počinje već sada, početkom siječnja, ne čekajući kalendarsko proleće. Dok naime prema kalendaru zima tek počinje, mi se

astronomski nalazimo u najvećoj blizini sunca, a to djeluje na čitavu prirodu tako tajnovito, da se na našoj sjevernoj polukugli, koja je sva zavijena u snijeg, kao pod čarobnim štapićem budi početkom siječnja sav biljni i životinjski svijet. Sad počinju pupati pupoljci, a već se i mnoge životinje počinju rasplodivati. Nedavno sam čitala Franceova zapažanja, da su u mjesecu siječnju i veljači napisana najsajnija literarna i naučna djela znamenitih ljudi. I u životu čovjeka bi dakle Solsticij poslije Božića bio kritičan čas, koji izaziva novo pritjecanje svih životnih snaga. Tako ste i Vi, Sonjička, jedan rani cvijetak, koji je nikao još usred snijega i leda, pa zato čitavog života malo podrhtavate od zime, u životu se dobro ne osjećate, i potrebna Vam je pažljiva njega staklenika.

Silno sam se obradovala knjizi o Rodinu, koju ste poslali za Božić, i bila bih Vam se zahvalila, da mi Matilda nije saopćila, da ste u Frankfurtu. Što me se osobito ugodno dojmilo, jeste Rodinov smisao za prirodu, poštovanje, koje ima za svaku travčicu u polju. To mora da je bio divan čovjek; iskren, naravan, pun unutarnje topline i inteligencije; on me odlučno podsjeća na Jaurèsa. Volite li mog Broodcoorensa? Jeste li ga možda već poznavali? Ganuta sam bila ovim romanom, osobito se u opisima krajobraza vidi najveća pjesnička snaga. Očigledno se Broodcoorensu čini, kao i De Costeru, da „nad flandrijskom zemljom“ sunce mnogo veličanstvenije izlazi i zalazi nego nad drugim zemljama. Nalazim, da su svi Flamanci formalno zaljubljeni u svoju malu zemlju, jer je ne opisuju kao dio lijepe zemlje, već kao divnu mladu nevjestu. Pa i u mračnom tragičnom svršetku nalazim neku srodnost boja s veličanstvenim prizorima iz Till Eulenspiegela, na pr. s razaranjem vijećnice. Ne smatrate li i Vi da te knjige svojim koloritom sasvim podsjećaju na Rembrandta. Tamnost čitavih slika pomiješana s blistavim tonom starog zlata, zbunljivi realizam svih pojedinosti, a ipak sve zajedno prelazi u čarobna područja mašte.

Čitala sam u „Berliner Tagblattu“, da je u Friedrichovu muzeju izložena jedna nova velika slika Tizianova. Jeste li već bili pogledati je? Priznajem, da me Tizian zapravo ne oduševljava, suviše mi je dotjeran i hladan, previše izvještačen – oprostite, ako je to možda neka uvreda veličanstva, no ja ne mogu reći ništa drugo nego što neposredno osjećam. Uprkos tome bila bih sretna, kad bih sada mogla u Friedrichov muzej, da pogledam tog novog gosta. Jeste također već vidjeli Kaufmannovu ostavštinu, o kojoj se toliko pričalo?

Moju sadašnju lektiru sačinjavaju razne starije rasprave o Shakespearu iz 60-tih i 70-tih godina, kad se u Njemačkoj još živo raspravljalo o problemu Shakespeara. Ne biste li mogli iz kraljevske knjižnice ili iz knjižnice Reichstaga pribaviti slijedeće: Klein, Povijest talijanske drame; Schack, Povijest dramske literature u Španiji; Gervinus i Ulrici o Shakespearu? Kako Vi gledate na Shakespeara? Pišite uskoro! Grlim Vas i toplo Vam stežem ruku. Budite mirni i vedri uprkos svemu. Najdraža Sonjička, do viđenja!

Kada mislite doći?!

Sonjuša, učinite mi ljubav i pošaljite Matildi J. u moje ime zumbule. Kad dođete ovamo, nadoknadit ću Vam izdatak.

Vaša Rosa

Breslau, dne 24. III. 1918.

Moja ljubljena Sonjička, koliko vam dugo nisam pisala, a koliko sam često za sve to vrijeme mislila na Vas! „Vremenske okolnosti“ oduzimaju čak i meni privremeno želju za pisanjem. Blagodat bi bila, kad bismo sad mogle biti zajedno, lutati poljima i ćaskati de omnibus rebus, ali za sada nema nikakvog izgleda za to. Moja žalba odbijena je uz iscrpno obrazloženje o mojoj pokvarenosti i nepopravljivosti, a također i moj prijedlog, da mi se odobri barem kraći dopust. Treba dakle da čekam dok pobijedimo cijeli svijet.

Sonjuša, ako dulje vremena nemam od Vas nikakvih vijesti, živim u osjećanju, da ste tamo osamljeni, uznemireni, zlovoljni i očajni, da lepršate uokolo kao sa drveta otkinut list na vjetru, a to me jako boli. Gledajte, sad opet dolazi proljeće, dani su već svijetli i dugi, a u polju se sigurno može mnogo toga vidjeti i čuti! Idite mnogo u prirodu, nebo je sada zanimljivo i raznoliko, s nemirnim oblacima, koji se ganjanju, a još golo vapneno tlo mora da je lepo pod tom izmjeničnom rasvjetom. Nagledajte se svega toga dosita i za mene... To je jedino, što uvijek ima isti čar novosti i uvijek nam ostaje vjerno, te se toga čovjek nikada ne zasiti. Morate bezuvjetno otići u botanički vrt, da me o nečemu sasvim točno obavijestite. Ovog se proljeća naime dešava nešto čudnovato. Ptice su stigle 1 do 1 ½ mjeseca prerano. Slavuj je bio ovde već 10. ožujka, vijoglavka se smijala već 15., a inače dolazi tek koncem travnja, dapače vuga, koju nazivaju „duhovskom pticom“, koja ne dolazi nikada prije svibnja, već tjedan dana ovdje pjeva prije izlaza sunca, u osvit zore. Čujem ih sve izdaleka, iz parka ludnice. Ne mogu protumačiti ovaj preuranjeni povratak ptica i htjela bih znati, da li se to može i negdje drugdje zapaziti, ili se to ima pripisati samo utjecaju ovdašnje ludnice. Pođite dakle, Sonjička, jednog sunčanog dana, ali tako oko podne u botanički vrt i oslušajte sve, kako biste me mogli obavijestiti. Ta to mi je pored ishoda bitke kod Cambraia najvažnije na svijetu, prava stvar moga srca.

Kako su lijepe slike, koje ste mi poslali! O Rembrandtu ne treba ni govoriti. Kod Tiziana me je više zapanjio konj nego jahač; nisam držala mogućim da se toliko prave kraljevske snage i dostojanstva može izraziti u jednoj životinji. No najljepše od svega je slika žene od Bartolomea da Venezia (koga uostalom nisam ni poznavala). Koje li čari u bojama, kakve li finoće u crtežu, koje li tajnovite draži izražaja! Ona me na neki neodređeni način podsjeća na Monna Lisu. Time ste slikama unijeli u moju ćeliju obilje radosti i svijetla.

Svakako morate zadržati knjigu od Hänschena (Hans Dieffenbach, Izdavači); žao mi je, te sve njegove knjige ne će doći u n a š e ruke. Radije bih ih bila dala Vama, nego kome drugome. Jeste primili Shakespeara donekle na vrijeme? Šta piše Karl, kad ćete ga opet vidjeti? Pozdravite ga tisuću puta od mene i recite mu u moje ime: Ča ira – unatoč svemu ovome. Budite svjež i veseli, radujte se proljeću; a slijedeće ćemo proživjeti već zajedno. Grlim Vas, predraga moja. Sretan Uskrs! I djeci mnogo pozdrava.

Vaša Rosa

Breslau, 2. 5. 1918.

... Čitala sam Candida i groficu Ulfeldt i radovala sam se jednom i drugom. Izdanje Candida je tako ukusno, da mi je bilo žao razrezati knjigu, i pročitala sam je nerazrezanu, a to je s obzirom da je knjiga vezana u format od pola arka bilo lako moguće. Taj zlobni sastav ljudskih kukavičluka vjerojatno bi prije rata na mene djelovao kao neka karikatura, no sada djeluje sasvim realistički... Konačno sam doznala, odakle potiče izreka: „mais li faut cultiver notre jardin“, koju sam i sama već prigodice upotrebljavala. Grofica Ulfeldt je jedan zanimljiv kulturni dokument, zapravo nadopuna Grimmelshausena... Šta radite? Uživajte li u divnom proljeću?

Uvijek Vaša

Rosa

Breslau, dne 12. 5. 1918

Sonjička, Vaše me je pisamce tako razveselilo, da ću Vam odmah odgovoriti. Vidite, koliko Vam je užitka i oduševljenja donio jedan posjet u botanički vrt! Zašto si to češće ne priuštite?! Uvjeravam Vas, da i ja imam nešto od toga, kad mi Vaše utiske opišete odmah, još svježije i pune boja! Da, poznajem divne poput rubina crvene macice omorike u cvatu. Tako su nevjerojatno lijepe, kao što je uostalom lijepo i sve ostalo, kad je u punom cvatu, tako da čovjek svaki put i ne vjeruje svojim očima. Te crvene macice su ženski cvjetovi, iz kojih poslije nastaju velike, teške rese, koje se okrenu i vise prema dolje; pored njih imade omorika i neupadljivih blijedožutih muških macica, koje raspršuju zlatni prašak. – „Pettoriju“ ne poznajem, za koju pišete, da je jedna vrsta bagrema. Držite li, da su kod nje pernati listici i leptirasti cvjetovi kao kod t.zv. „bagrema“? Vjerovatno Vam je poznato, da drvo, koje obično tako nazivaju, nije uopšte nikakav bagrem, nego je to „r o b i n i j a“; pravi je bagrem na pr. mimoza; njezini su cvjetovi dakako sumpornožute boje i opojnog mirisa, no ja ne mogu zamisliti, da bi ona rasla u Berlinu pod vedrim nebom, jer je to tropska biljka. Vidjela sam na trgu u Ajacciu na Korzici u mjesecu prosincu ogromno drveće krasnih mimoza u cvatu... Ovdje na žalost mogu tek na daljinu, s mog prozora promatrati kako se drveće, kojemu vrške vidim preko zida, zeleni. Najčešće nastojim pogoditi vrstu drveta po izgledu i bojama, i kako mi se čini, najčešće ispravno pogodim. Nedavno su našli jednu otkinutu granu i donijeli je amo u kuću. Ta je grana svojim bizarnim izgledom pobudila sveopću uzrujanost; svatko je pitao, što je to. Bio je to brijest, sjećate li se još, kad sam Vam ga pokazala u ulici moga Südendea; bio je pun mirisavih blijedo ružičasto zelenkastih gronja; bilo je to također u mjesecu svibnju, i Vi ste bili sasvim očarani fantastičnim izgledom. Ovdje ljudi već desetke godine stanuju u ulicama, koje su zasađene brijestovima, i još uvijek nisu

„opazili“, kako izgleda brijest u cvatu... Ovakva je tupoglavost svojstvena ljudima i prema životinjama. Većinu gradova ipak su zauzeli surovi barbari.

Kod mene, obratno, unutarinja veza s organskom prirodom poprima – en défrité de l’humanité – gotovo bolećive oblike, a to je po svoj prilici u vezi s mojim živčanim stanjem. Ovdje dolje izlegao je jedan par ševa jedno mlado – ostalo troje sigurno je uginulo. Ovo jedno već jako dobro trči – možda ste opazili, kako ševe šaljivo trče, malim hitrim koracima tapkajući kao vrabac, objema nožicama poskakujući; pa već i dobro leti, no sigurno si ne može još samo naći dosta hrane: kukaca, mušica itd. – osobito u hladnim danima. Tako se to mlado pojavljuje svake večeri dolje u dvorištu pred mojim prozorom i pijuće sasvim glasno, piskavo i žalosno, na što se odmah pojave oboje starih i poluglasno mu odgovaraju strašljivim i zabrinutim „huid- huid“, tada se brzo ustrče okolo i zdvojno u sutonu i hladnoći traže nešto za jelo, i čim nešto nađu, vrte se zaplakanom derištetu i gurnu mu to u kljun. To se opetuje svake večeri oko 8.30, a mene doslovno hvata srčana grč kada započinje piskavo i žalosno pijukanje pod mojim prozorom i kad vidim nemir i brigu ovih malih roditelja. Ja im ne mogu ništa pomoći, jer su ševe vrlo pljašljive, pa čim im se dobaci komad kruha, odlete; nisu one kao golubi i vrapci, koji već za mnom trče kao psi. Uzalud govorim sebi, da je smješno, da nisam ja odgovorna za sve gladne ševe na svijetu, i da ne mogu plakati nad svim batinanim bivolima, kao nad ovima ovdje, koji dnevno dolaze ovamo u dvorište, natovareni punim vrećama. Sve mi to ne koristi ništa, i ja sam formalno bolesna, kad nešto takvo vidim i čujem. Ako čvorak, koji svojim uzrujanim brbljanjem negdje ovdje u blizini stalno dodijava, na nekoliko dana ušuti, ja sam opet nemirna i mislim, da li mu se možda nije dogodilo kakvo zlo, i u mukama čekam da nastavi svoje besmisleno fićukanje, jer onda znadem, da mu je dobro. Na taj sam način iz svoje ćelije neposredno tankim nitima na sve strane povezana sa tisuću malih i velikih stvorova i na sve reagiram s nemirom, bolom i predbacivanjem samoj sebi... I vi pripadate svim tim pticama i stvorovima, za koje ja u svojoj nutrini iz daljine drščem. Osjećam, da patite, što godine u nepovrat prolaze, a da se ne „živi“. Ali budite strpljivi i hrabri! Još ćemo mi živjeti i doživjeti velikih stvari. Sada ponajprije vidimo, kako jedan čitav stari svijet tone, svakim danom jedan komad više, novi odron, novi golemi pad... Najsmješnije je, što većina ljudi ne opaža i mnogi misle, da još hodaju po čvrstom tlu...

Sonjička, možda sami imate, ili možda možete nabaviti Gil Blasa i Hromog Đavla? Ja Lesagea uopće ne poznajem, a htjela sam već odavno nešto od njega čitati. Da li ga vi poznajete? U najgorem slučaju kupit ću njegove knjige u Reklam-izdanju.

Srdačno Vas grlim.

Vaša *Rosa*

Pišite skoro, kako je Karlu.

Možda Pfemfert ima „Laneno polje“ od Stijna Streuvelsa, to je opet jedan Flamanac; navodno je ta knjiga jako dobra, a izašla je u nakladi Insel.

Breslau, dne 18. 10. 18.

Ljubljena Sonjička, pisala sam Vam prekjučer. Do danas nisam još primila nikakav odgovor na moj brzojav upućen državnom kancelaru, a to može potrajati još nekoliko dana. Jedno je u svakom slučaju sigurno; moje je raspoloženje već takvo, da mi je posjet mojih prijatelja pod nadzorom postao nepodnošljiv. Godinama sam sve to sasvim strpljivo podnosila, i pod drugim bih okolnostima bila i nadalje ostala tako strpljiva. Budući da je međutim nastao opći preokret u situaciji, prouzrokovao je on prijelom i u mojoj duši. Razgovor pod nadzorom, nemogućnost da govorom o onome, što me uistinu zanima, postali su mi već tako nesnosni, da se radije odričem svakog posjeta, dok se ne budemo mogle vidjeti kao slobodni ljudi.

Dugo to ne može više potrajati. Kada su Dittmann i Kurt Eisner već pušteni na slobodu, ne mogu ni mene više dulje držati u zatvoru, a i Karl će uskoro biti na slobodi. Čekajmo dakle radije čas ponovnog viđenja u Berlinu.

Do onda tisuću pozdrava.

Uvijek Vaša

Rosa

O ROSI LUXEMBURG

„Toute institution, toute doctrine qui console et qui élève les âmes doit être accueillie; rejetez toutes celles qui tendent à les dégrader et à les corrompre“.
(Robesbierrov govor 18. Floréala*)

Ne znam, mogu li zamisliti ljude, koji čitaju danas prvi put pisma Rose Luxemburg, ** kako su ona djelovala g. 1920., kad su bila objavljena u izdanju Komunističke Internacionalne Omladine u Berlinu.

Tada je bila još u svježem pamćenju uloga pisca tih pisama na čelu njemačkih revolucionarnih radnika spartakista. Svijet se još živo sjeća krvavih borbi, za vrijeme tjedna Spartaka, po ulicama Berlina, i onog 16. siječnja 1919. kada su Rosu Luxemburg, zajedno sa Karlom Liebknechtom, ubili njemački oficiri, da bi se tek nakon nekoliko mjeseci pronašlo njezino iznakaženo mrtvo tijelo, što su ga ubojice bacili u mutnu vodu Landwehrkanala.

Ta su pisma bila kao posmrtna poruka, kao da je odjednom opet progovorila ona žena, o kojoj se mislilo da je ušutkana zauvijek. Njezini ubojice s osmijehom su pripovijedali pred vojnim sudom, u kojem su sjedili njivo ortaci, isto takvi oficiri kao i oni sami, kako su jedan drugomu nad oborenim tijelo Rose Luxemburg dovikivali: „Udri tu svinju!“ Njihova žrtva, ta najgnusnije oklevetana žena, otkriva u tim svojim pismima odjednom toplotu i bogatstvo svojega velikog srca. Ta su pisma djelovala kao apoteoza ne samo te žene, nego i same pregažene njemačke proleterske revolucije.

Ta mala knjiga od 75 stranica potresla je tada milijune i milijune čitalaca najrazličitijih narodnosti. To je bilo ono vrijeme, kad je cijeli golemi propagandni aparat nastojao da prikaže komuniste kao podivljale nemani, koje uživaju u rušenju svakog reda, u paležu i ubijanju, kojima je jedina strast da prigrabe vlast, pa i uz cijenu upropašćivanja svih ljudskih vrednota. Ta je propaganda naslikala – s Lenjinom, koj je bio proglašen njemačkim špijunom, svakoga proleterskog revolucionara kao agenta neke neprijateljske strane sile, ne samo kao prokletu, nego i kao prodanu dušu.

Svrha je te propagande bila da stvara raspoloženje za krvavo ugušivanje tadanjih revolucionarnih pokreta, te da u isti mah opravdava poživinčeni bijeli teror, što je u ono vrijeme

**“Trebaprigrliti svaku instituciju, svaku doktrinu, koja tješi i uzdiže duše; odbacite sve one, koje hoće da ih ponize i korumpiraju.“*

***Napomena urednika.* Jedan od prvih u nas, koji je upozorio na Pisma iz zatvora Rose Luxemburg, bio je A.B. Šimić; on je g. 1924. u svom *Književniku*, br.2., preveo i objasnio „Jedno pismo Rose Luxemburgove“ uz napomenu:

U listu Karla Krausa, Die Fackel, našao sam ovo pismo Rose Luxemburgove, koja je pisala Sonji Liebknechtovoj u decembru 1917. iz breslavskog zatvora, obično pismo, ali neobični primjer čovječnosti i pjesme. (Vidi na strani 22.)

bjesnio u zemljama, u kojima je revolucija bila pregažena.¹ U to su doba ta pisma Rose Luxemburg – baš zato što nisu bila namijenjena javnosti, baš zbog njihove potpuno intimne naravi djelovala kao uzbudljivo i neosporivo svjedočanstvo za organsku povezanost, koja postoji između veličine revolucionarne strasti i čovječnosti.

Postoji cijela literatura veoma sumnjive vrijednosti, koja izaziva senzaciju time što prikazuje značajne ljude na taj način, da iznosi tajne njihova intimnog života, sve ono, što je ostalo incognito. Ma kako se odnosio čovjek prema takvoj vrsti „raskrinkavanja“, treba priznati, da nema mnogo takvih historijskih ličnosti, kojih prestiž ne bi stradao, kad bismo ih upoznali ne na pozornici njihova djelovanja, u njihovim javnim nastupima, nego u takozvanom privatnom životu, sa svim njihovim ljudskim slabostima.

Rosa Luxemburg, međutim, jedna je od malobrojnih ličnosti, za koje možemo reći, da im je ljudska veličina još više porasla, otkad nam se – baš po tim njezinim pismima – otkrio njezin najintimniji život, premda on inače kod historijskih političkih ličnosti ostaje javnosti nepoznat.

Karl Kraus progonio je mržnjom genijalnog satirika sve lažne veličine dana. A Karl Kraus, koji je imao smjelosti da se krajnje kritički suprotstavlja lažnom kultu lažnih heroja, i kojem je svaki kult heroja mirisao na frazu, na laž i na uvredu, nanesenu razumu, taj se isti Karl Kraus, pod dojmom pisama Rose Luxemburg, izrazio ovako:

„Ta su pisma takve revelacije čovječnosti najvišeg stupnja, da bi ih trebalo uvrstiti, s tumačenjem, u sve školske čitanke.“

I ta su pisma te žene, koju golema većina njemačkih listova ne bi spomenula a da njezinu omrznutom imenu ne bi dodala pridjev „krvoločna“ („die blutrünstige, die blutige Rosa“).²

Šta se znalo o njoj u javnosti? Znalo se, da je Židovka, rođena u ruskom dijelu Poljske u godini Pariske Komune, da je studirala u Njemačkoj i da je kao studentkinja pristupila socijalističkom pokretu. Znalo se i to, da je s pomoću fiktivnog braka s nekim njemačkim građaninom izmakla opasnosti da bude protjerana iz Njemačke. Znalo se i to, da je u međunarodnom radničkom pokretu, a posebno u njemačkoj socijaldemokraciji, bila jedan od vođa ljevičara i da je – osobito za vrijeme prvog svjetskog rata i poslije sloma njemačkog imperijalizma stajala na čelu revolucionarnog radničkog pokreta, zajedno sa Karlom Liebknechtom. Njezina riječ o njemačkoj socijaldemokraciji („smrdljiva lešina“) postala je internacionalnom revolucionarnom krilaticom.

Znalo se, da ta žena oduševljava radničke mase, kad se pojavi na tribinama revolucionarnih mitinga. Znalo se, da je autor znanstvenih knjiga kao što je *o Akumulaciji kapitala* (Berlin, 1913.); da je ona g. 1914. kad su se njemački socijaldemokrati, do tada najveća snaga međunarodnog radničkog pokreta, rukovali s njemačkim Kaiserom, osnivala – zajedno sa Mehringom i Karlom Liebknechtom grupu „Internationale“, koja je kasnije postala Savezom Spartaka; znalo se da je ona autor te znamenite *Junius Broschüre*, koja je izašla ilegalno 1915. i koja je, zajedno s protestom Karla Liebknechta, bila prvi revolucionarni glas u Njemačkom carstvu; o njezinim knjigama kao što su *Socijalna reforma ili*

¹ Propaganda, koja se sada vodi protiv socijalističke Jugoslavije, po svojem je tonu, po svojim sredstvima i po svome „moralu“ ropska kopija te poslijeratne antiboljševičke agitacije i to bez ikakve originalnosti.

² Primjera radi neka stoji tu citat „uglednog“ profesora socijologije Wenera Sombarta: „Najbjesniji su socijalisti oni ljudi, koji su opterećeni najjačim ressentimentom. Tipično je: Krvožedna, otrovna duša Rose Luxemburg bila je opterećena četvorostrukim ressentimentom: kao žena, kao stranac, kao židovka i kao bogalj.“ (W Sombart: *Der proletarische Sozialismus*, I.Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1924, H.76.).

revolucija?, Kriza socijaldemokracije, Uvod u političku ekonomiju vodile su se diskusije, a znalo se, naravno i to, kako je nakon borbe na barikadama Berlina 1919. zarobljena i ubijena...

Njezina su pisma iznenadila ipak i same revolucionare, koji su za vrijeme prvoga svjetskog rata i nakon sloma njemačkog imperijalizma u cijelom svijetu s divljenjem pratili neustrašivu borbu Rose Luxemburg. Ni sami revolucionari socijalisti, koji su dobro poznavali teoretske radove i publicističku djelatnost Rose Luxemburg, njezino značenje u međunarodnom radničkom pokretu i koji su mislili, da poznaju vanredne sposobnosti toga strastvenog borca, nisu naslućivali, da je ta ista žena, koja je svoj život posvetila borbi, te poučavanju i izrađivanju teorije klasne borbe proleterijata, sačuvala u sebi, u najgorčnijoj borbi protiv najprljavijih i najneljudskijih protivnika, svu čistoću, svu senzibilnost i svu izvornu ljubav prema svemu čovječnom i prema svemu što živi.

„... koji put imam osjećaj da nisam pravi čovjek već neka ptica ili životinja u čovječijoj prilici; u svojoj nutрини osjećam se u malom komadiću vrta kao ovdje, ili u polju, u travi među bumbarima, mnogo više kod kuće nego na kakvom partijskom kongresu. Vama mogu sve to reći, jer Vi ne ćete odmah u tome naslućivati izdaju socijalizma. Vi dobro znate, da ću uprkos tome vjerojatno umrijeti na borbenom položaju, u kakvoj uličnoj borbi ili u tamnici“ – stoji u jednom od ovdje objavljenih pisama Rose Luxemburg. A rečenica, koja slijedi odmah zatim, sadrži priznanje, koje bi moralo skandalizirati sve one, koji zamišljaju „pozitivni lik“ borca prema sadašnjim lažnim sovjetskim literarnim kljišejima:

„Ali moje najdublje ja, pripada više mojim sjenicama nego „drugovima“.

Neka se zgražavaju oni, koji ne mogu ili ne će da razumiju, kako se živi čovjek ne da svesti na neku apstraktnu matematičku formulu, na šemu bez života, t.j. bez nutarnje protivurječnosti, bez paradoksa. Ljubitelji takozvanih „pozitivnih likova“, t.j. kliširanih heroja žigosali bi kao klevetu, nanesenu liku revolucionara, slične izjave iz usta partijca u nekom romanu. Može li ipak itko poricati, da je ona, koja je sebi dopustila takva priznanja, ustrajala u borbi s divnom dosljednošću, do posljednjeg daha u borbi? Zar može itko poricati, da je ona umrla na borbenom položaju točno onako, kako je to unaprijed predosjećala?

A nije li o radu i borbi te iste žene pisala tako mjerodavna ličnost u pogledu ocjenjivanja revolucionarnih vrijednosti kao što je Vladimir Iljić Lenjin, i to u doba velike izdaje II. Internacionalne, za vrijeme prvoga svjetskog rata :

„Brošura Juniusova posvećena je ne samo „krizi socijaldemokracije“, već i analizi rata, opovrgavanju legendi o njegovu oslobodilačkom nacionalnom karakteru, dokazivanju da je to imperijalistički rat i sa strane Njemačke i sa strane drugih velikih država, zatim revolucionarnoj kritici ponašanja službene partije. Napisana izvanredno živo, Juniusova je brošura nesumnjivo igrala i igrat će krupnu ulogu u borbi protiv bivše socijaldemokratske partije Njemačke... i mi od svega srca pozdravljamo autora... Juniusova je brošura u cijelosti – krasno marksističko djelo...“*

Lenjin je podvrgao kritici neke stavove te iste brošure, ali on istodobno napominje s vidovitošću intuicije, koja zapanjuje – da izvor pogrešaka te brošure leži „vjerojatno u osamljenosti“ prvih revolucionara u Njemačkoj... Tu je brošuru Rosa Luxemburg napisala u zatvoru u Berlinu, gde je izdržala kaznu zbog govora, što ga je održala u Frankfurtu na Majni, o zlostavljanju i mučenju vojnika.

„Službena njemačka socijaldemokracija, koja je bila najmoćnija vodeća stranka II. Internacionalne, nanijela je najosetljiviji udarac međunarodnoj organizaciji radništva, ali se u njemačkoj socijaldemokraciji pojavila u isti mah i najmoćnija opozicija. S radošću smo čitali listove *Lichtstrahlen* i *Internacionala*. A s još većom radošću saznali, da se u Njemačkoj raspačavaju ilegalni revolucionarni leci kao na primjer onaj

*Lenjin O brošuri *Juniusovoj* (svezak 22., str 291. Rusko izdanje).

poziv: *Glavni je neprijatelj u vlastitoj zemlji*. To nam je govorilo o tome, da među njemačkim radnicima živi duh socijalizma, da u Njemačkoj ima još ljudi sposobnih da brane revolucionarni marksizam.³

Leci i pozivi na ustanak, koji su oduševljavali Lenjina, našli su svoj put, iz zatvora Roze Luxemburg i Karla Liebknechta, do ruku radnika, jer je ta Rosa Luxemburg upravljala iz zatvora revolucionarnim pokretom njemačkih radnika. Isti dan piše revolucionarne letke i pisma kakvo je ono, što je gore citirano.

Znam, da će čitalac biti zahvalan, ako tu uvrstim pismo koje je napisano g. 1917. kada je Rosa Luxemburg bila ponovo u zatvoru u Wronke-u. To je pismo bilo upućeno mladoj prijateljici Matildi Wurm, a prvi put je objavljeno 1951. Baš u vezi s gore citiranim pismom ono nam dokazuje, kako je Rosa Luxemburg mislila o masama i dužnostima revolucionara prema masama.⁴

„Wronke, tvrđava, 16. II. 1917.

Budi mirna, iako si tako hrabro protuslovlila, te si mi borbu najavila. Volim te kao i prije. Morala sam se nasmiješti, jer hoćeš da me „pokolebaš“. Devojko, ja se držim čvrsto u sedlu, mene još nitko nije oborio; htjela bih vidjeti onog, koji bi to mogao. Ali morala sam se nasmiješti još s jednoga razloga: Ti i ne želiš da me „pokolebaš“, a i politički si mnogo više povezana sa mnom nego što to priznaješ sebi. Ja ću ostati za Tebe uvijek kompasom, jer Tebi tvoja uspravna priroda kaže, da mene u mome sudu ništa ne može zavesti. Kod mene nema plašljivosti, rutine, parlamentarnog kretenizma, svega onoga što muti rasuđivanje kod drugih. Sva tvoja argumentacija protiv moje parole: tu stojim, i ne mogu drugačije! – može se sumirati ovako: Sve je to dobro i lijepo, ali ljudi su kukavni i slabi za takav heroizam, ergo treba prilagoditi taktiku njegovoj slabosti i onom principu: *chi va piano, va sano*.

Kakva uskost u gledanju na historiju, janješće moje! Nema ništa promjenljivije od ljudske psihologije, to više, što psiha masa krije u sebi uvijek sve latentne mogućnosti, poput thalatte, vječnoga mora: ubitačno zatišje i strašnu buru, najpodmukliji kukavičluk i najdivljilji heroizam. Masa je uvek onakva, kakva m o r a biti po uvjetima epohe, ona je uvijek spremna da postane nešto posve drugo nego što je nagoviještala. Kakav bi to bio zapovednik broda, koji bi kormilario samo prema trenutnom stanju pučine i koji ne bi znao – po znakovima na nebu i na moru – zaključiti da se spremaju bure. Moja djevojčice, „razočarati se u masama“, uvijek je najblamabilnije svjedočanstvo za političkog vođu. Vođa velikoga stila ne određuje svoju taktiku prema trenutnom raspoloženju masa, nego prema nužnim zakonima razvitka, te ustraje u svojoj taktici unatoč svim razočaranjima i prepušta mirno historiji da prosudi njegovo djelo.

Daj da time „završimo debatu“. Rado ću ti ostati prijateljicom.

Na T e b i je, da ostanem i Tvojom učiteljicom.“

Godinu i pol dana kasnije, u polemici sa Kautskym, Lenjin dolazi, što se tiče ocjene masa i odnosa revolucionara prema „inertnoj masi“, točno do istog zaključka kao Rosa Luxemburg (u pismu Matildi Wurm). Na izjavu Kautskoga: „Kad proletere Evrope optužuju zbog izdaje, to je optužba protiv nepoznatih“ –Lenjin odgovara ovako:

„Varate se, gospodine Kautsky! Pogledajte u ogledalo, i vidjet ćete „nepoznate“, protiv kojih je ta optužba uperena. Kautsky se pravi naivan... A Kautsky ipak vrlo dobro zna, da su tu optužbu podizali i podižu njemački „lijevi“, spartakovci. Liebknecht, i njegovi prijatelji. Iz te se optužbe vidi, da je njima p

³ Lenjin: Socijalizam i rat, svezak XXI, rusko izdanje, str 295-6.

⁴ „*Büchergilde*“ Monatschrift der Büchergilde, Gutenberg 1951, Zürich, Heft 3.

o t p u n o j a s n o, da je njemački proleterijat izdavao ruske (i međunarodne) revolucije, kad je gušio Finsku, Ukrajinu, Letoniju, Estoniju. Ta optužba podiže se prije svega i najviše ne protiv m a s e, koja je uvijek inertna, nego protiv v o đ a, koji kao Scheidemanni i Kautsky nisu izvršavali svoju dužnost revolucionarne agitacije, revolucionarne propagande, revolucionarnog rada u masama protiv inertnosti masa, koji su išli faktički p r o t i v revolucionarnih instinkata i težnji, koje uvijek tinjaju u dubini ugnjetene klase.“⁵

Ne mijenja ništa na uzornoj snazi lika revolucionara Rose Luxemburg, ako se ustanovi, da se varala u nekim svojim predviđanjima, a još više u svome stavu prema pravu na samoodređenje nacija. Ona je držala, da pravo nacija na samoodređenje nije više revolucionarna nego buržoaska parola, i da je zadaća revolucionarnoga proleterijata da se suprotstavi nacionalnom poimanju „svoje“ buržoazije, pa i onda ako ta buržoazija pripada ugnjetavanom narodu. Rosa Luxemburg je tu mislila na poljsku buržoaziju, na nacionalizam poljske buržoazije, i bunila se protiv mogućnosti zajedničkog fronta s tom buržoazijom. Lenjin je duhovito opazao, da „naša Rosa“ postavlja političko pitanje s „krakovskog“ gledišta, a treba ga postaviti s opće ruskog gledišta. S Lenjinova je stanovišta borba ugnjetavanih naroda protiv velikoruskog nacionalizma golema pomoć budućoj proleterskoj revoluciji. A prema Lenjinu isti je odnos buržoazije kolonijalnih naroda prema porobljivačkim metropolama.

Za nas je jasno, da je stav Rose Luxemburg u toj diskusiji bio utopistički, a Lenjinov stav da je bio marksistički, ali zar bi Rosa Luxemburg mogla da se bori s takvim elanom internacionaliste, da nije vjerovala, da nacionalni problem uopće pripada već prošlosti, da je na umoru zajedno s umirućim kapitalizmom? Zar nije i sam Lenjin imao svoje iluzije, koje su mu davale neophodno potrebnu snagu, kojom je vodio veliku socijalističku revoluciju u Rusiji? Zar veliki realista Lenjin ne završava svoj referat, na Moskovskoj konferenciji Boljševičke partije 12. srpnja 1919., o unutrašnjem i vanjskom položaju Sovjetske republike, riječima: „Ocjenjujući sve što smo preživjeli, čitavo iskustvo ove godine, ja evo s uvjerenjem izjavljujem, da ćemo sve poteškoće prebroditi, da je ovaj mjesec srpanj posljednji teški srpanj, a idući mjesec srpanj naći će nas već u međunarodnoj sovjetskoj republici i ta će pobjeda biti potpuna i konačna.“⁶

Ima iluzija, koje ne samo da ne smanjuju veličinu historijskih ličnosti, nego su sastavni dio te veličine, te su, što je još važnije, upravo uvjet te veličine. Ima iluzija, koje historijsku istinu izražavaju dublje nego svaka filistarska trijeznost. Jedina iluzija, koja je inkompatibilna sa svakom pravom ljudskom veličinom, vjera je u vlastitu nepogrešivost. Trenutne iluzije, koje nastaju na temelju vjere u neminovnu pobjedu stvari proleterijata, predstavljaju kod velikih revolucionara stvaralačku snagu potrebnu da se izvojsi ta pobjeda.

Sama ta pisma Rose Luxemburg ne zahtijevaju posebne komentare. Tri godine i četiri mjeseca provela je Rosa Luxemburg, za vrijeme prvoga svjetskog rata, u zatvoru. Godinu dana, od veljače 1915. do veljače 1916., ležala je u ženskom zatvoru u Berlinu, a poslije toga dve godine i četiri mjeseca, sve do 10. studenog 1918., u kaznionici u Berlinu, Wronkeu i Breslauu. Zatvorski režim bio je usmjeren na to, da

⁵ Lenjin : *Proleterska revolucija i renegat Kautsky*, II knjiga, drugi svezak, str. 73. Kultura, Biblioteka marksizma – lenjinizma, 1950

⁶ Lenjin : *Referat o unutrašnjem i vanjskom položaju republike*, Djela, XXIX svezak str. 455, rusko izdanje.

opasnu zatvorenicu potpuno odsiječe od vanjskog svijeta. Jedan put mjesečno bilo joj je dopušteno da primi posjet, ali pod strogim nadzorom. Pisma, što ih je mogla legalno slati i primiti, bila su podvrgnuta temeljitoj cenzuri.

Ovdje objavljena pisma bila su upućena mladoj ženi Karla Liebknechta, suborca i prijatelja Rose Luxemburg, koji je bio 1916. osuđeni na dvije godine robije, zbog „veleizdaje“.

Svaki individualni ljudski odnos ima svoju posebnu, vlastitu atmosferu. Duševno bogatstvo pojedinca očituje se u tome, da zna na poseban način reagirati i odnositi se prema svakomu, i to uvijek konkretno, prema potrebama i mjerilu onoga, na koga se obraća. Uvijek identična sa sobom, a toliko moćna, toliko široka priroda, da zna biti u istoj osobi pjesnik i teoretičar, esteta i sociolog, mudra i razigrana, patetična i trijezna, nježna do sentimentalnosti i tvrda u nepopustljivoj dosljednosti, Rosa Luxemburg u svojim pismima, koja su ovdje objavljena, prihvata ulogu starije sestre ili majke, koja se brine za bolesno dijete, tješi ga, priča mu priče, te neiscrpnom snalažljivošću neprestano izmišlja nove načine da bodri, razonodi i spasi od očaja osamljeno dijete, koje stoji otrgnuto od svojih najdražih, u krvavom i strašnom neprijateljskom svijetu.

Čudesna bi bila ta pisma i onda, da ih je Rosa Luxemburg pisala jedino sa svrhom da se izdaleka brine za ženu velikog prijatelja, koji sjedi u zatvoru.

Ali to je baš ono: Ta Rosa Luxemburg, koja piše ta pisma „maloj Sonji“, radi neumorno, piše i šalje svojim političkim istomišljenicima ilegalne letke, brošure, pozive i organizira, s neslomljivom vjerom, borbu i revoluciju, iz istih zatvora, u istim danima. Opće čovječanski zadaci ne priječe joj da grli i tješi, svom svojom toplotom, malu Sonju. Kad čitamo ta pisma čini nam se, da Rosa usredotočuje na nju svaku misao i svaku brigu.

Rosa Luxemburg prati u svojem zatvoru revolucionarne događaje u Rusiji. Pripremajući i očekivajući revoluciju u Njemačkoj pokušava ona već u zatvoru da izvuče pouke iz ruske socijalističke revolucije. Tako je njezina brošura *O ruskoj revoluciji* nastala u njenoj ćeliji. Njezina zanosna radost nad prvom pobjedonosnom proleterskom revolucijom ne priječi joj da postavi kritičko pitanje: Šta je u metodama ruske revolucije posljedica posebnih ruskih prilika, i što je u njima ono, što će moći da posluži kao uzor njemačkom proletarijatu, budućoj njemačkoj revoluciji? Pogrešni su mnogi od njezinih zaključaka, stvorenih na temelju oskudnih izvještaja, koji su mogli doprijeti do njezine ćelije. Ona je i sama ispravila neka od tih zaključaka. Ispravila ih je u samoj revolucionarnoj praksi, u ona dva mjeseca, koja su njoj kao prvoborcu njemačke proleterske revolucije preostala za život u slobodi. Ali ono, što je osnovno u tome njezinu radu, osnovni stav revolucionara prema revolucionarnim događajima, ostaje zaista uzorno, te dobiva baš danas posebno značenje.

Taj je stav izrazila riječima:

„Pogrešno bi bilo bojati se, da bi kritičko ispitivanje toka ruske revolucije moglo pokolebati prestiž ruskog proletarijata, čiji bi divan primjer sam mogao pobijediti inerciju njemačkih radničkih masa. Ništa ne bi bilo pogrešnije. Revolucionarnu borbenost njemačkoga proleterijata nemoguće je probuditi metodama pokojne njemačke socijaldemokracije, metodom kolektivne sugestije, slijepom vjerom u nekakav nepogrešivi autoritet bilo vlastitih „pretpostavljenih“, bilo „ruskog uzora“... Za odgoj radničke klase, bilo njemačke, bilo međunarodne, da bi postala sposobne za rješavanje zadataka nametnutih sadašnjicom, najbolje je sredstvo svestrano proučavanje toka ruske revolucije... Svojim odlučnim revolucionarnim držanjem, svojom besprimjernom energijom i svojom nepokolebljivom vjernošću međunarodnom socijalizmu učinili su Lenjin i njegovi prijatelji sve što je bilo moguće u onim strašno teškim prilikama. Zahtevati od njih još i to, da pod sličnim uvjetima stvaraju kao neki čarobnjaci najlepšu demokraciju u diktaturi proleterijata, najuzorniju i bujnu socijalističku ekonomiju, značilo bi tražiti nešto

nadčovječno. Opasnost počinje ondje, gde se nužnost pokušava pretvoriti u vrlinu, gde se međunarodnom proleterijatu prikazuje kao uzor socijalističke taktike ono, što su oni morali primijeniti u fatalnim prilikama...“

Djelo i pisma, sam lik Rose Luxemburg živi su kao neoborivo svjedočanstvo za pravednost stvari, za koje se ona borila i za koju je umrla mučeničkom smrću. Imala je i ona trenutne slabosti, morala je i ona voditi borbu ne samo sa neprijateljem, nego i sa sobom, da savlada vlastita protuslovlja. Njena revolucionarna strast izaziva naše divljenje, a njezina unutarnja protuslovlja od kojih pati, približavaju nam je još više. Njezina su nam pisma dragocjena baš zato, što nam mjesto neke apstraktne herojske savršenosti otkrivaju individualni i bliski ženski lik velikog heroja borbe proleterijata za očovječenje nečovječnog društva.

ERVIN ŠINKO